

A TÁBLABÍRÓ ALAKJA A MAGYAR IRODALOMBAN

(A TÁBLABÍRÓ-VILÁG RAJZÁVAL)

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

ÍRTA

SZOMBATHELY ETELKA

BUDAPEST 1928

ATTILA NYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
I., Szent János-tér 1/a

Dolgozatomban a táblabíró-típussal foglalkozom, azzal, hogy ez a híres, régi alakja a magyar társadalomnak miként él a magyar irodalomban, milyen alakban lépett fel benne, s milyen változásokon mentek át vonásai az idők folyamán, a szerint, hogy íróinkat velük szemben rokon-, vagy ellenszenv, politikai célzatosság, vagy kegyelet vezette, hogy irodalmi alakjaik mennyiben maradtak hívek a valósághoz, mennyiben tértek el tőle s a közvélemény ennek nyomán milyen képet alkotott róluk.

Mindenekelőtt azonban szükségünk van arra, hogy tisztán lássuk a maga valóságában ezt a típust, hogy megfelelő kritikával kísérhessük a szépirodalmi rajzot s ellenőrizhessük, vajjon hű-e az a kép, melyet szépíróink rajzoltak a táblabíróról. Azért rövid, de világos rajzát akarom adni a táblabírónak és a táblabíróvilágnak történelmi, politikai és társadalmi szempontból.

ELSŐ RÉSZ.

A TÁBLABÍRÓ A TÖRTÉNELEMBEN.

I.

A táblabíró-intézmény gyökere az 1498-iki nemesi gyűlés határozatába nyúlik. A királyi törvényszéknek már eddig is voltak nemes ülnökei, s ezek számát akkor 16-ra szaporítják: „választassék négy-négy jogtudós az előkelőbbek és bölcsebbek közül, mindegyik kerületből“. E tanácsosok közül nyolc, mintegy a rendek bizottsága, tagja lesz a királyi tanácsnak is, „hol kötelességük az ország javát és a közhasznót szem előtt tartani“. Verböczy már a főurakkal szemben a jogtudós köznemeseknek szánta a vezetőszerpet. Az assessorság anyagi kötelezettséggel is járt, s ezért csak benepossessionatus nemesek vállalhatták. Alóla kibújni azonban nem lehetett, mert az 1504-iki törvény jószágvesztéssel sújtja az illetőket.

A török uralom idején a megye hatáskörének nagy szétágazása új tisztviselők választását tette szükségessé. Az 1613-iki XXIV. t.-c. a bíráskodás javítására elrendeli, hogy minden megye az eddig működő 16 assessoron felül az előkelőbb nemesek közül válasszon többet, számra való tekintet nélkül, kik esküt téve, jelen legyenek a törvényszéken. Ezek voltak a táblabírák.

Képzettségük alkotmányi és jogi volt; ez utóbbi rendkívül elhanyagolt. A nagyszombati egyetemen csak mint mellékes tárgyat adták elő, s a magyar jogból is csak töredéket hallott a jogász. Jogi tudást csak azután, patvarista korában, gyakorlat útján sajátított el. A joggyakornokokat főnökeik rendkívül szigorúan kezelték. Ismerniök kellett jól a Hármaskönyvet, a Corpus Jurist s különösen a birtokperek körül kellett nagy jártassággal bírniok.

A XVIII. században már a táblabírák voltak az ország vezető emberei, s kizárólagos nemzeti, politikai és társadalmi tényezői, ők vezették a megyei életet, nemcsak a bíráskodás terén, hanem a közigazgatásban s a megyegyűléseken is. Igen sokan az előkelő táblabírák közül, kiknek több megyében volt

birtokuk, több helyen is meghívtak táblabíráknak. Ez nem hivatal, hanem méltóság, cím megtiszteltetés volt.

Az igazi táblabíró-világ a Pragmatica sanctio korával kezdődik.

II.

A szatmári béke után hosszú ideig tartó béke és csend következett. A nemzet pihente a török háborúk és évszázados forradalmak vérvesztéseit és fáradalmait s reménykedve tekintett egy nyugodtabb korszak elé.

E reményei annyiban meg is valósultak, hogy a fegyverzaj elült s kül- és belháborúktól zavartalan volt az ország. Mégis e másfél századig tartó békés korszakra úgy nézünk vissza, mint borzasztó mélységre, mely felett már az enyészet bontogatta szárnyait. Mert egy nemzet életében oly hosszú idő alatt nemcsak hogy a fejlődés és haladás tagadtatott meg tőlünk, de nemzeti mivoltunkat is végpusztulás fenyegette. A nemzet az utolsó nagy erőfeszítéstől mintegy elalélt s egy századig tartó tetszhalott álmát aludta.

A köztudat ezt a kort nemzetünk legszomorúbb, legdicstelenebb időszakának tekinti.

Hogy ez a korszak valóban ily dicstelen, ily szégyenteljes volt-e, hogy a nemzet mit tett és mit mulasztott ennyi idő alatt, hogy mennyiben tanúsított hűséget, vagy hűtlenséget önmaga iránt, e kérdéseknek mélyreható boncolása nem tartozik most kitűzött feladatunkhoz.

Mindhogy azonban e század mulasztásait, súlyos vétkeit, melyeket nem lehet kitörölni a nemzet történelméből, a világ közvéleménye kizárólag és teljes súlyával a nemzetet akkor egyedül képviselő osztálynak, a nemességnek rója fel bűnét, s e régi nemesi osztály tulajdonképeni képviselői és számottevő alakjai éppen a táblabírák voltak, szeretnék az akkor oly nagy tiszteletben és közbecsülésben álló alakok mellett e vádak ellenében pár szót szólani.

Mert e letűnt, régi típus képviselői lehettek szűk látókörűek, európai műveltségtől, modortól elmaradottak, s kétségtelen, hogy voltak ferde irányú kinövéseik, de ezzel szemben ott állnak politikai és nemzetiségi szempontból felbecsülhetetlen és el-
 évülhetetlen érdemeik, amikről a nemzetnek megfedelkezni nem szabad. Ez az osztály volt az, amely ébren tartotta a nemzeti érzést, mely nem tagadta meg sem nyelvét, sem magyar mivoltát, s kinek egyedül volt érdeme a nemzetiség fenntartásában. Ez a magyar érzés, gondolkozás és életmód a megye sáncai között húzta meg magát, s a nemzeti érzés bizony sok ideig ennek levegőjéből táplálkozott. Midőn a nemesség az ország fontos és nagy érdekű politikai irányításától és annak eszközeitől megfosztatott, visszavonult megyéjébe, mely tulajdonképeni ott-

hona, hazája lett. Itt folyt le közélet, itt gyakorolta kiváltságait, ehhez kapcsolta ambícióit, itt volt súlya, tekintélye. Szemében a megye volt a nemzeti élet színhelye, hol hazáját szolgálhatta, tehetségét érvényesíthette és esetleg hiúságát, nagyravágását kielégíthette. A megye volt számára mindenben minden. S valamint a nemesség egész megyei volt, úgy a megye is teljesen nemesi.

Soha intézmény nem gyakorolt nagyobb hatást a nemzet sorsára, mint a megye. Ez volt a legfőbb eszköz, mellyel a nemzet magát fenntartotta. Mert, ha nem is teremtett magas hullámokat verő politikai áramlatokat, közművelődési mozgalmakat, mégis csak megtartotta az alkotmány és nemzetiség eszméjét, mely azután az enyészet útjáról elvezetett.

Főváros hiányában a megyék voltak azok, melyek köré nemcsak a közélet, de a társadalom és a társasélet is csoportosult. Ez a társasélet kétségtelenül nem volt magas színvonalú s messze elmaradt az európai művelt körök szokásaitól, szellemétől, de ízig-vérig magyar volt s nemzetiségi szempontból ez a fontos, mert ha a megye az ő sajátos magyar légkörével gátat nem vet annak az áramlatnak, mely a főúri családok magyarságát elnyelte, elpusztult volna a köznemesség nemzetisége is.

Amikor az állam mint egész elvesztette önkormányzatát, az a megyei autonómia mögött húzta meg magát, s folytatta tovább munkáját a közigazgatás és igazságszolgáltatás terén. Végrehajtó hatalmánál fogva pedig testével védte az alkotmányt, az abszolutizmus orvátadásai ellen. A törvénytelen rendeleteket, pátenseket tisztelettel félretette, s felírt, hogy nincs törvény adta hatalmában azokat végrehajtani. Azt a kevés ellentállási erőt, melyet az osztrák befolyás alatt álló kancellária mégis gyakorolt, azt a megyékből merítette. Az erőszakkal ejtett sérelmek ellen pedig tiltakozott a megye s e tiltakozást közgyűlésein jegyzőkönyvbe iktatta s a sérelmek orvoslását az országgyűlésen követelniek utasításul adta. A megyegyűlési jegyzőkönyvek, csakúgy mint az országgyűlés törvényei, újból és újból leszögezték Magyarország különálló alkotmányát s ha ezeknek a megállapításoknak nem is volt meg akkor a gyakorlati értékük, mégis világos bizonyosságai voltak annak, hogy a nemzetben folytonosan élt az alkotmányosság eszméje és az ahhoz való jogának tudata és pedig nemcsak mint vágy, hanem mint világos politikai tudat. S ennek az állhatatos jogfenntartásnak később meg is volt a megbecsülhetetlen eredménye: (Deák Ferenc 1861-iki feliratát ennek alapján állította össze).

Tehát az a sokaktól megvetett, mozdulni nem akaró „táblabíró-politika“ vált itt hasznára a nemzetnek, mert ezt a szívós ellenállást, állhatatos jogfenntartást a táblabírák sziklaszilárd, mélységes hazaszeretete s e mellől sem csábítással, sem ijesztgetéssel el nem tántorítható, becsületes kitartása teremtette meg. Az ő érdemük, hogy ha a „Hungária est regnum liberum

et independens“ csak elvben maradt is meg, de a „non ad normám aliarum, sed propriis legibus et conslutionibus regnandum et gubernandum“ folyvást valóság maradt. Szóval mégis csak több volt ez a „falu tornya patriotizmusnál“.

Ilyen körülmények között azonban csak az az egy politikai jelszó lehetett, hogy semmit kezünkől ki nem engedni, mindent körömszakadtáig védelmezni. Csakhogy az alkotmány teljesen össze volt nőve a nemesi kiváltságokkal, s a nemesség egyiknek megbontását nem tudta elképzelni a másik épségben tartása mellett. S valóban ez az akkori politikai viszonyok között rendkívül veszedelmes is lett volna, mert az alkotmányon támadt hatalmas rést az önkényes, jogtalan hatalom felhasználta volna arra, hogy kényelmesen és feltartóztathatatlanul besétáljon rajta. A nemesi kiváltságok szívós védelme állandóan visszatartotta a bécsi udvar kezét attól, hogy döntő csapást mérhessen ránk.

Kétségtelen, hogy ezen kiváltságoknak azután, melyek jó része nélkülözött minden igazságos, szociális, gyakran etnikai alapot, rengeteg kárát látta a nemzet, annál inkább, minthogy mindig voltak, kik önző céljaik és érdekeikre használták fel kiváltságaikat. Azonban itt arról volt szó, valamit hibáival együtt megtartani vagy pedig teljesen elveszteni. S a nemesség helyesen választotta az előbbit, mert különben később nem lett volna mit reformálni.

A köznemesség soraiban sok különbség van társadalmi állás, tekintély és befolyás tekintetében. Ennek alapját a birtok nagysága adja meg. A legelőkelőbb a bene possessionatus nemesség, mely a megyei életben szerephez jutva, a táblabíróosztályt alakítja meg. Ebből az osztályból kerültek ki azután a főbb tisztviselők, táblabírók, követek s a közgyűlésen is ők határoztak. Tehát az ő kezükben volt az országgyűlések irányítása, továbbá a megyei közigazgatás és az igazságszolgáltatás gyeplője is.

Az országgyűlési utasítások az akkori csendes politikai élet mellett rendszerint csak a sérelmek orvoslására s az alkotmány épségének újabb törvények által való biztosítására szorítottak. Ezeknek értékeiről már szóltam.

A magyar közigazgatás legjelentősebb szerve a megye volt. A XVIII. században már különálló tartomány volt ez, saját autonómiával. Neve és címe: Nos Universitas Dominoruin, Praelatorum, Baronum, Magnatum et Nobilium.

Élén a főispán áll. kít a király nevez ki a főnemesek közül. Ismeretes volt, hogy ez soha megyéjében nem tartózkodott, ellenőrző feladatát nem teljesítette, úgyszólván csak a beiktatáson és a tisztújításon volt látható. A főispánnak a megyéjében való tartózkodás kötelezettségére törvényt is hoztak, azonban ezt a záradékánál fogva könnyen ki lehetett játszani. Éppen ez okból kifolyólag rendkívül bővül az alispán hatásköre, ő lesz a

megye első tisztviselője, ura és feje. Híres, hatalmas alispánok voltak, kikét évtizedek múlva is emlegettek. Az alispán személyét mindig valóságos nimbusz vette körül. Az alispánt választották, s mindig csak három évre. Nyugalomba vonulva, mint érdemes és tiszteletreméltó, tapasztalt táblabíró vett részt továbbra is a megye közéletében.

A tisztviselők csak egy részét végezték a hivatalos munkának, oly csekély számú tisztikarnak lehetetlen is lett volna az egész politicumot és juridicumot elintézni. A teendőknek jelentékeny hányadát részint a sokféle bizottsági tanácskozásokban, részint mindenféle kiküldetésekből a táblabírák végezték és pedig ingyen. Bár a törvényszéken működőknek járt csekély napidíj, de ezt nem volt szokás felvenni, valamint utazási költséget sem. Ez a régi táblabírák arisztokratikus jellemvonása volt.

A bíróság szervezete állt a királyi táblából és a hétszemélyes táblából, — a kettő együtt alkotta a kúriát (A kúria harmadik része az 1840-ben szervezett váltófeltörvényszék volt.) és a megyei bíráskodásból.

A kúria elnökeinél és tagjainál fogva tisztán nemesi bíróság volt. Nem volt megbízható, részrehajlatlan, a kormánytól függött s annak befolyása alatt állott. Láttuk ezt a Martinovits és társai, majd az „ifjak“ és Wesselényi, Kossuth pereiben.

A megyei bíráskodás főszerve volt a táblabíróság.

A megyei bírakat nem a király nevezte ki, s így az udvartól függetlenek maradtak. Tisztségük elnyerésének törvényszabta feltétele csak az volt, hogy birtokos nemeseknek kellett lenniök. Ezt a táblabírák ellenségei felhasználták arra, hogy őket mint a törvényben s ezek alkalmazásában teljesen járatlan, tudatlan, s jogérzület híján lévő egyéneknek állítsák be. kik itt is csak osztályérdekeket szolgálva részrehajlásukkal, megvesztegethetőségükkel a megyei igazságszolgáltatás terén a korrupciót honosították meg.

Ez így ebben a formában nem áll. Hivatásukkal visszaélő, megvesztegethető bírák mindig voltak, s minden rétegnek megvolt a maga salakja. Kétségtelen az is, — s ez a hiba —, hogy nem voltak olyan törvényeink sem a közigazgatás, sem pedig az igazságszolgáltatás terén, melyek a visszaéléseknek hatalmas gátat vetettek volna. Mégis ekkor az ország életének e két szerve volt legjobb állapotban. Fogyatozásai és hibái mellett is meglátszott, hogy azok a becsületes, tisztakezű táblabírák álltak a közügyek élén, kik ha szellemileg és műveltségi leg nem is álltak európai színvonalon és intézményeik avultak, fogyatékosak is voltak, de nem loptak, nem csaltak. S ha hazafiasságuk nem nyilvánult is nagy cselekedetek véghezvitelében, amit tettek, becsületesen, legjobb belátásuk szerint, önzetlenül, a haza javáért tettek.

Az pedig, hogy jogi tudás nélkül valók voltak, az nem igaz. Bár, mint említettem, az egyetemen hiányos volt a jogi oktatás, de az életben gyakorlat útján mindenkinek el kellett azt sajátítania. Magyarország akkori műveltségének legerősebb oldala éppen a jogi dolgokban való jártasság volt, úgy, hogy nemcsak a hivatott egyének, hanem majd minden jobb módú nemes fiának le kellett tennie a prókatori cenzúráját. Ez már tekintély kérdése volt. A jogi tudományokban még az asszonyok is jártasak voltak, s a folytonos perlekedés kapcsán teljes otthonosságot szereztek a törvénykezési eljárásokban. Ilyen körülmények között el sem képzelhető, hogy valaki tisztviselőnek választasson vagy táblabírónak hívassék meg jogi tudás nélkül. Hozzáteesszük még azt, hogy a táblabírák legnagyobb része kiszolgált szolgabírák, főszolgabírák, alispánok s más főbb tisztviselőkből, tehát tapasztalt, szakértő és kipróbált egyénekből állott.

A megyei törvényszék bíraskodott elsőfokon a jobbágyon. Ha azonban ez úriszék, vagy pallosjoggal felruházott nemesi birtokon lakott, akkor ügye az úriszékhez tartozott.* Ilyenkor a földesúr, illetőleg az uradalmi ügyész hívott három tekintélyes táblabírót, ők voltak a tekintetes úriszék ítélobírái; jelen volt a szolgabíró is esküdt társaival s a megyei ügyész, mint a parasztnak hivatalból védője. Itt bizony gyakran megtörtént, hogy a táblabírák a földesúrral jóviszonyban lévén, ott az úriszéken annak különben is vendégei, a parasztnak dolgát a földesúr kedve szerint intézték. Ez a törvény rossz volt és súlyos visszaélésekre adott alkalmat. (Kazinczy is többször tesz erről említést leveleiben.) Általánosítani azonban mégsem szabad s azt sem lehet mondani, hogy a jobbágy ki volt teljesen szolgáltatva a földesúrnak, aki, ha közte és jobbágya között kellett igazságot szolgáltatni, fél és bíró volt egy személyben. A jobbágy érdekeit a megye védte, melynek érdeke volt, hogy a jobbágy érdekei ne sértsenek, hiszen az volt az adóalany. Másrészt tekintély kérdése is volt, hogy gyámoltját meg tudja védeni. Az ítélező táblabírák pedig általában mégis köztisztviselők és becsülésben álló egyének voltak, kiknek jelleméhez nem fért megvesztegetés, s kik atyai jóindulattal viseltettek a jobbágy iránt.

A *judicium parium* elvét nem lehetett a jobbágyságra kiterjeszteni, mert ahhoz nem álltak a tudás és műveltség kellő fokán.

Táblabíró elnökkölt továbbá a statáriális *sedria* és ítélte a megyei törvényszéken.

Az ország akkori nehéz és szomorú politikai viszonyai mellett a megyei élet volt az egyetlen oázis. Hibái, fogyatékosságai

* A pallosjog 1848-ig 304 személyt és 167 testületet illetett. (Pauler: Büntetőjog.)

mellett is volt valami varázsa. A hamisítatlan magyar szellem sűrített complexuma volt. És még valami. Ha az idegenek azt mondták is, hogy Magyarország azt a benyomást teszi az utazóra, mintha nem volnának hatóságai, de elismerték azt is, hogy „Mehr Freiheit schwebt in der Luft.“ A magyar ember jellemében van a szabadságszeretet, s ha azt nagy horderejű politikai dolgokban nem valósíthatta is meg, de megyéjében, otthon, maga körül szabad mozgást, szabad levegőt teremtett. Nem ismerte az akkori civilizált államok hatósági rendszabályait, sem pedig a társaséletben az etikett bonyolult, feszélyező kötelezettségeit; szabadon, tetszés szerint járt-kelt, élt. Az „extra Hungáriám“ szállóige legnagyobbbrészt ezt a szabad szellemet jelentette.

Kétségtelen, hogy a táblabírák kultúrája igen hátramaradt volt, s az európai műveltség színvonalán mélyen alul állt. Egyoldalúlag klasszikus volt, s ennél tovább nem fejlődött. A magyar irodalom szárnypróbálgatásai nem nagy pártolásra találtak benne, csak kiváló szellemek értették meg közülük annak óriási kultúr- és politikai horderejét. Nem érezték meg, hogy azok is a haza javára dolgoznak, csak más eszközökkel. Az íróknak ez fájt és bizony nem is álltak jólábon a nemesi társadalommal. Pedig külföldön ekkor hatalmas hullámokat vetett az irodalmi, művészeti élet, de nálunk sokkal nagyobb volt a lankadság, tespedés, hogy sem az itt gyökeret verhetett volna. Úgy látszott, mintha a nemzet évszázados fáradalmait most mélységes álomban akarná kipihenni. A nagy hazafiak fájdalommal látták ezt a mély tespedést, s még szomorúbban azt a jelenséget, hogy miként hódít tért az elnémetesedés még a magyar köznemesi körökben is: mindég akadtak mágnásutazók és Mária Terézia politikája is kitűnően bevált. Ezek azután mélységes szomorúsággal szívükben a magyar elmúlását, halálát hitték, s reménytelenül szálltak sírjukba, mint Széchenyi Ferenc is. A többi pedig a múlt idők dicsőségén melengette lelkét, felejteni akarván a dísztelen jelent. „Ők azonban mindig csak azon múltra néztek vissza, melyet fantáziájuk minden színeivel díszesítettek, a jövő felé nem fordultak, s ezt még a reménység sugarai sem deríték fel előttük. Három század után is siratták a mohácsi veszedelmet, s csaknem a merseburgi csatát.“*

Pedig hát természetes, hogy annyi vérveszteség, annyi megpróbáltatás után a nemzet nem volt fejlődőképes stádiumban, pihennie kellett. S hogy e korszak valóban csak a pihenés korszaka volt, mutatja az, hogy ebből a törzsből hajtottak ki a reformkör zöld ágai.

Az írók, az egykorúak, sötét színekkel festik ezt a kort, figyelembe kell azonban vennünk, hogy ők hatni, felrázni akar-

* Pulszky Ferenc: A Magyar Ifjúság. Életképek, 1845. I. k., 602. lap.

tak, s csak a jelen sivárságai látták és pedig nem történelmi távlat, hanem csak a hazafiúi aggodalom szemüvegén át.

Ez írók nagy apostoli hivatást teljesítettek a nemzeti nyelv ügyében is.

A hivatalos nyelv akkor a latin volt, sőt táblabíráink egymás között is gyakran latinul beszéltek. „Amice, loquamur latine“ mondogatták egymásnak, ha megyegyűlésre hajtottak. s nem akarták, hogy a „forspontos“ is hallja.

Midőn nemesebbjeink a magyar nyelvvel való helyettesítést sürgették, ők sokáig ellentállottak, mert a klasszikusok nyelvénél szebbet és tökéletesebbet nem tudtak elképzelni, s ezt a tanultság és műveltség biztosítékának tekintették, minthogy műveltségük egyoldalúlag csak klasszikus volt. Nem merték felcserélni a magyar nyelvet, mely akkor pallérozatlan volt, s melynek fejlődő képességében nem hittek. Azért tettek azután Kisfaludy regéi oly megrázó, rendkívüli hatást, mert a nemzeti nyelvben való hitet adták vissza nekik. S még valamit kell figyelembe vennünk. A latin nyelvvel szemben nemcsak a magyar, de a német nyelv is szemben állt (ismerjük II. József törekvéseit) és a nemesség nem tudhatta, melyik kerül bizonyosan helyébe. A latin nyelv használatában legalább nemzeti veszedelmet nem látott, de a német nyelvben igen.

A gazdasági viszonyok elmaradtak, avultak voltak. A földek távolról sem hozták meg azt a jövedelmet, melyet ok- és célszerű gazdálkodás mellett hozhattak volna. A földek tekintélyes része mocsár és láppal fedve, s a folyók szabályozatlansága miatt gyakran víz alatt voltak. Fejlettebb gazdasági eszközök, célszerű újítások ismeretlenek voltak.

Az ősiség természetesen megrontotta teljesen a hitelviszonyokat. Ez az intézmény egyrészt óriási gazdasági károkat vont maga után, másrészt a perlekedés példátlan bonyolódottságát s kiapadhatatlan forrását idézte elő. „A széles e világnak minden nemzetségei között per annyi sehoh sem találhatik, mint Magyarországon. Nincs birtokos, nemes olyan, kit per tíz—húsz felől ne húzzon, cibáljon, rángasson. Minden teleknek már száz helyre elágazott örököse, osztályosa van . . . Telket olyat bírnod nem lehet, mely ellen annyi per ne támadjon, mint amennyi karót kerítésedben felállítasz, vagy szilvafát reáplántálsz, össze-vissza, keresztül-kasul az egész országban minden famíliának jussa van minden birtokhoz, zálogosítás, adás-vevés, házasság egyben zúrt-zavart és egymás hátrára kevert mindent. Valamennyi osztályos atyafi, majdnem mind perel egymással . . . Peresség vagy atyafi egymástól megkülönböztett egyenlő értelemben vett szavak.“*

S ezek a perek két-három emberöltőn át is elhúzódtak és kevesen voltak, kik pereik végét megérték. Mert a perjog sze-

* Bessenyei György: Magyarország törvényes állása. 1804., 356. lap.

rint védték a birtokot az ellene formált igényekkel szemben, akár jogos volt a követelés, akár nem. „Mely sok éjszakám van, melyet álmatlanul töltök, mert törvényeink hiányosak“ így kiált Kazinczy, midőn szegénységben várja neje osztályos részét, mit hosszú évek múlva sem képes megkapni.

Mégis az ősiség intézményéhez utolsó percig ragaszkodott a nemesség, ezt tekintette a nemesi családok fennmaradása biztosítékának.

A rossz utak és sarak méltán szerepeltek a táblabíró-világ. sajtáiként. A legrövidebb távolság megtétele is többször napokat vett igénybe a mocsarak kerülgetése miatt, melyek között utak egyáltalában nem voltak. Az országutak pedig homokból, vagy agyagból készültek, s a legelső esőnél feneketlen sártengerre változtak, melyből igásökrökkel kellett azután sokszor a hintót kivontatni.

A mocsarak, járatlan területek természetesen pompás védelmet nyújtottak a zsványoknak, vagy mint akkor nevezték őket, szegény legényeknek. A közbiztonság bizony elég gyenge volt, ritkán esett meg, hogy valaki hosszas utazást minden kellemetlen találkozás nélkül tehetett volna meg.

III.

Széchenyi leírja a „Világ“-ban, milyen benyomást tesz Magyarország a szemlélőre. Bizony ez elhanyagoltság, a fejlettebb kultúrának teljes hiányát találni minden téren. S mégis, a magyar nemes azt mondta: „Extra Hungáriam non est vita“ s ezt mélyen, komolyan át is érezte, meggyőződése volt. S ha abba a korba belehelyezkedünk, mi sem minősíthetjük ezt bárgyú együgyűség megalégedésének, hanem sok igazságot látunk benne.

A magyar nemes valóban megalégedett lehetett. Volt neki egy nagy búja, mert hiszen „szomorú a magyar nóta, háromszáz esztendő óta“, de ezenkívül azután semmi baja sem volt. Ha nem is volt felhalmozott készpénze, de bőségben, gazdag jólétben élt, mert ami a ház körül kellett, az dúsan megtermett, egyéb igényei pedig nem igen voltak. A gazdaság körüli súlyos anyagi gondokat, s a létért való küzdelmet nem ismerte, s ezzel együtt a hétköznapi könyökharcot, a kenyéririgységet, s a kapzsi haszonlesést sem.

A régi táblabírák urak voltak, s nemcsak kiváltságaiknál fogva, hanem a szó teljes értelmében véve, azaz gondolkozásukban és cselekedeteikben egyaránt. Szellemükből ki volt zárva a nyárspolgáriasság s a kereskedelmi szellem. Gavallérok voltak, arisztokratikus minden jellemvonásuk.

A magyar nemes otthon élt falujában, megtartotta sajátos magyar szokásait, s való, hogy nem ismerte a művelt Nyugat társalgási modorát, etikett-szabályait, sőt a civilizált államok

hatósági rendszabályait sem. Ezekkel gyakran került összeüt-közésbe, melyek azután kifogyhatatlan kútforrásai lettek gúny-nak, élcnak, s amelyeknek emlékeit számtalan adoma tartotta fenn. Ilyen a sima padlón elvágódó terebélyes táblabíró, avagy nagyobb városban, különösen Bécsben, a rendőrséggel állandó galibába keveredő falusi nemes stb. Ezek s hasonló ékek állandó mulattatásul szolgáltak mágnási köreinknek s az itt állomásozó idegen katonatiszteknek, kik kifogyhatatlanok voltak adomák-ban, ha erre a beszédtárgyra tértek: die Táblabiraksz.

Pedig, kivéve a „bon-ton“ előkelő fogásait, minden kellék megvolt bennük az úri társasáülethez. A szívesség, gyöngédség egymással szemben, az érdeklődés a mások bajai, örömei iránt, a végletekig menő tapintat a vendégek gyengéi, szokásai, sőt szeszélyeivel szemben. Köztük a konvencionális szólásformák megteltek szívből jövő őszinteségi tartalommal.

A régi táblabíró modorában tán sok volt a darabosság, de viszont a szédelgést, képmutatást nem ismerte. Soha nem hazudott és mutatott olyat, amivel nem bírt, nem szólt olyan tárgyhoz, melyet nem értett, gyűlölte a nagyképűség és szélhámosság minden nemét. Nem akart jobbnak látszani, mint amilyen valójában volt. Jellemében legkiválóbb helyet foglal el a becsületesség és pedig eredeti, ősi tisztaságában, melyhez még gondolatban sem fér semmi nemtelen. Erről a magyar becsületességről híresek voltak, már pedig a nemzeti élet megnyilvánulásai a nemesség köréből kerültek ki. Nehezen is barátkozott, nem szerette a „szélel bélelt idegent. De, ha kedvére valót talált, nem volt nálánál szeretetreméltóbb ember.

A magyar élet egyik fő fűszerét és kedélyességét a vendégszeretet adta meg. Erről oly híresek voltunk, hogy nemzetünk egyik jellemvonásaként szerepelt. Igaz, gyakran is vált anyagi tönkrejutás kútforrásává.

Falusi életünk változatosságát jelentették még az úriszéken való megjelenések, különféle törvényes sedriák s főképen a megyegyűlések. A közügyekben előszeretettel vettek részt s szívesen tartózkodtak a megyeházában. Eötvös írja a „Falu jegyző jé“-ben: „A magyar nemességben sok van, mi Rómára emlékeztet, s ilyen azon hajlamuk is, melyet követve a lehetőségig, legtöbb időnkét megyeházainkban töltjük. A római csak fórumán érzi jól magát — a táblabírónak a megyeházánál kedvesebb helye nincs. Itt mulat, itt dolgozik, nem eszik sehol jóízűbben, mint azon asztalon, mely mellett tanácskozott, nem kártyázik senkinél szívesebben, mint a főügyész vagy főadószedő hivatalában.“*

A társalgást jókedv fűszerezte. Kiváló érzékük volt a humor iránt, s a régi táblabírák híresek voltak anekdotáikról. Ha elkezdték, sokszor reggelig elanekdotáztattak, s némelyek kifogy-

* Eölvös József: Falu jegyzője, II. kötet., 258. lap.

hatatlanok voltak ebben, kik aztán nagy népszerűsége tettek szert általa. Pompásan tudtak egymással évődni, s egymást „hajtani“.

A megszólítási forma „bátyám“ vagy „öcsém“ volt. Ez azonban számtalan árnyalattal bírt, aszerint, hogy a megszólított milyen fokán állott a becsülésnek. A „bátyám“-mal kezdődött s folytatódott: „kedves bátyám“, „bátyámuram“, „urambátyám“ s végül, mint a legnagyobb megbecsülés jele: „kedves urambátyám“.

Így volt az „öcsém“ címmel, valamint a „húgom“, „húgom-asszony“-nyal is.

Általánosan feltalálható tipikus vonásokon kívül sok különbség mutatkozott a különböző vidék nemesi társadalmá közt. A helyi viszonyok rányomták bélyegüket a különböző körökre, s főváros nem volt, hol ezek kiegyenlítődhetnek volna.

A Felföld és Alföld alkották a legnagyobb különbséget. A Felföld s-okkal arisztokratikusabb volt, ide menekültek a török elől a nagy famíliák. Magatartásuk, modoruk sokkal feszesebb volt s általában műveltebbek voltak az alföldieknél. Több kultúra is volt ott, a háborúk nem pusztítottak el mindent, mint délen. Az alföldiek ellenben gazdagabbak, magyarosabbak, hetykébbek voltak. A kettő állandó évődésben állt egymással. A felföldinek mégis imponált „az alföldi betyár“ jó fekete földje, szőlője, görögdinnyéje és sokat kellett hallgatnia tótos kiejtése, pipának való földje s az örökös krumplievése miatt.

Különbséget tettek még a vallás, nyelv és nemzetiségi viszonyok is. Különböző megyékben más és más tónus uralkodott, nevezetesebbek voltak: a hevesi betyár, a nyíri pajkos, a sárosi spanyolgrand, a gömöri barkó. Dunántúl a zalamegyei, somogyi, vasmegyei és kemenesaljai emberek tűntek ki jellegzetes vonásaik által.

Az atyafiaknak egymással való barátságos érintkezését nem mindig akasztotta meg az, hogy pör volt közöttük. Bajos lett volna, mert az egész országot úgy össze-vissza gabalyították a pörök, hogy akkor a társasélet csaknem teljesen szünetelt volna. Látogatták biz' ők egymást így is, a hosszú ősiségi és zálogos pörök nem vontak maguk után mindig gyűlölséget.

Gondtalan, vidám és sok tekintetben irigylésreméltó volt ez a táblabíró-világ s boldog ember a régi magyar táblabíró. A mai problémákkal vívódó és a létért való küzdelemben agyonhajszolt embernek bizony irigylésreméltó napsugaras képnek tűnik fel a méhesben pipázó táblabíró, kinek életében nem volt semmi komplikáció, lelkében semmi diszharmónia. Józan és derült életfilozófiával tekintett bele a világba, elégedett örömmel élvezte a mát és szelíd optimizmussal nézett a holnap elé.

Egy ilyen típust mutat be Kazinczy anyai nagyatyjában. Bossányi Ferencben is. Az ő alakja annál inkább figyelemre-

méltó, minthogy az igazi táblabíró-típust benne és hozzá hasonló táblabírákban kell keresni.

Bossányi Ferenc Bihar megye főjegyzője és főbírája volt s tisztségéről lemondva, továbbra is megmaradt a közügyek élén s résztvett az alispánnal a megye kormányzásában, kinek ő jobbkeze, hű segítő társa volt. Nagy tiszteletnek és közbecsülésnek örvendett. Nála nélkül semmi nevezetes megyéjében nem történhetett s a jegyzők és szolgabírák messze vidékről is hozzá küldték a vétkeseket, kiket azután ő hatalmas mennydörgések között szidott, ha kellett, bottal büntetett, de mindig igazságosan.

Szeretett tekintélyt tartani maga körül, s ez sikerült is neki. Náddal fedett házában patriarkális felsőbbbséggel élt. Sok érdekesség vegyült modorába, szeszélyes és bogaras volt, de melegen érző szíve tele emberszeretettel. Jobbágyainak nem ura, hanem atyja volt s az egész környéknek gyámolója, jóltevője.

Vagyona volt bőven, a pénzzel nem törődött. Gazdaságairól számadást nem vezetett, azok inkább (hőmére, mint hasznára) szolgáltak. Gazdag magtárait szívesebben nyitotta meg a szegényeknek, mint a kereskedőknek. Perlekedő felektől pénzt, ajándékot nem fogadott el, sőt magánál tartotta őket, míg perük be nem fejeződött.

Bossányi Ferenc a régi táblabírák rokonszenves, tiszteletreméltó típusa. Tiszta fajmagyar, a közügyeket önzetlenül és haszon nélkül szolgáló táblabíró, jóságos, de tekintélyes patriárka, vendégszerető magyar nemes és úr. Azok közé tartozik, kik még annak a kornak emberei, mikor „még a sokaság tekintettel vala elsőbbségre iránt, mivel bizodalmit megcsalva sohasem látta, s ezek magokat erkölcsök által sem utáltakká sem tevék, sem nevetségessékké“.*

IV.

Ezek a patriarchális állapotok természetesen nem tartottak örökké. Európa ekkor tele volt demokratikus eszmékkel, törekvésekkel, melyek lassan bár, de mégis eljutottak hozzánk is. Nálunk a jobbágy nép még csak a terhet, kötelességet ismerte, minden politikai, sőt emberi jogból is ki volt zárva úgy, hogy hirtelen és elementáris erővel tört ki a vágy, az akarat, kiválóbb szellemeinkben, ennek megmásítására, a nép vigasztalan sorsán való könnyítésére. Ehhez járult még a külföld előrehaladott, fejlett kultúrája, melynek kapcsán felébredt az életösztön, a tudat a nemzetben, hogy ha az európai nemzetek sorában helyet akarunk foglalni, nekünk is haladnunk kell, mert az örök maradás a halál. Előkészítette ezt a lassan felébredő nemzeti érzés, mely mindig erősebb gyökeret ereszt

* Kazinczy: Pályám emlékezete. 8. lap.

tett a lelkekben s mindig fájóbban érezte teljes elmaradottságunkat a kultúra, politika és felvilágosult szabadelvűség terén. A nemzeti eszme felébredése rejti magában a reformkor csiráját. . Kezdetben csak az írók ápolták, s követelésük igen szerény volt, (a magyar nyelv hivatalossá tétele), később azonban mind nagyobb tömeget hatott át, s nagy szellemek kezében öntudatos politikai rendszerré lett, melynek fel kellett forgatnia a régi jogrendet.

E nagy szellem Széchenyi István gróf volt. Ő a fejletlen és éretlen elvet kidolgozta, felépítette, s pozitív tartalommal ellátta. Ő mindenekelőtt rámutatott arra, ami rossz, éles, erős színekkel világított a régi társadalom hibáira s igyekezett annak minden illúzióját szétrombolni.

A Hitel óriási hatást váltott ki. A fiatalok hévvel kezdtek neki a munkának, vezetette kiváló hazafiak által. Az új irány mind szélesebb körből szedte követőit. De az öregek, s ezek főként a táblabírák voltak, megijedtek s rémülve látták az alkotmány eddigi védőbástyájának lerombolását. Minden erejük-ből védelmezték az ősi alkotmányt és a régi jogrendet, útját állva az újítóknak, kiket azért aztán maradiaknak neveztek el.

De nem kevésbé ijedt meg az udvar sem. Ő e mozgalmakban az akkori divatos politikai rajongásokat és felforgató eszméket, a monarchikus államszervezetre mindenesetre veszedelmes törekvéseket gondolta. Metternich azt remélte, hogy mikép II. József halála után a sérelmek orvoslásával nagy csend következett, úgy Ferenc doluit páter nostrója után is a nemzet aludni fog, s átalussza Európa nagy mozgalmainak idejét. A nyugatról ideérkező hullámok pedig megtörnek a nemzet álmos tedtségén.

De nem így történt. Most hát harcra készült, s megelpte a szövetségést a konzervatívok pártjában. Mindketten a reformok ellen küzdöttek, s Metternich nem nézte, hogy szövetségese dinasztikus hűségből ragaszkodik-e hozzá, mert tudta, hogy mindaddig, míg a nemesi kiváltságokat fogja védelmezni, azok mellette lesznek. Amikor pedig a jobbagyság felszabadul — nos, ezt nem gondolta, hogy megéri, ezt már utódja hatáskörébe tartozónak vélte.

Így egyesült a hajdan két legnagyobb ellenség, s így vált a sors iróniájaként az udvar a nemesi kiváltságoknak elszánt védőjévé.

Mindkét párt két részre szakadt, mert mindegyiknek voltak mérsékelt elemei.

Akkor nem gondoltak arra, s nem érezték meg annak nagy politikai fontosságát és szükségességét, hogy e mozgalomban két párt küzdjön egymással; a konzervatívok kátyúban és sárban rekedtek volna meg, a szertelenül rohanók pedig könnyen az árokba estek volna, ha egyik a másikat nem ellensúlyozza. A fiatalos hévvel, meggondolatlanul újítók serege nem ke-

vésbé volt veszedelmes, mint a konzervatívok megcsökönyösödött, maradi és mozdulni nem akaró elemei.

Kétségtelen, hogy az utóbbiak közt nagyon sok csak saját nemesi kiváltságait féltette, önző érdekeiért és céljaiért küzdött csak, azonban a haladók pártja sem szűkölködött olyanokban, kik szerettek a zavarosban halászni, s kinnél hatást keltő hazafias szavak és szónoklatok álprófétákat takartak csak. Hisz minden kornak, minden rétegnek, de legkülönösebben minden mozgalomnak megvolt a maga salakja. Általánosítani azonban nem szabad. A táblabírákat megbélyegezte a közvélemény, mint hazafiatlan, jellemtelen és önző elemeket, kik aljas önérdékből útját állják minden okszerű újításnak, célszerű javításnak s kiket legjobb esetben is szűk látókörük, butaságuk ment. Ezek a táblabírák a köztudatban mint a magyar haza javainak ellenségei, sőt árulói szerepeltek akkor, amikor a táblabírának a múltban oly nagy érdemeik voltak, s a jelenben is széles, nagy rétegben álltak a mozgalom élén.

S azok is, vajjon valóban oly kárhozzátandók és oly mély megvetéssel voltak-e sújtandók, kik görcsösen ragaszkodtak a nemesi kiváltságaikhoz, s az egész régi jogrendhez, melyben 120 éven át egyetlen biztosítékát találták az alkotmánynak? Kik még a régi világban gyökereztek egész szellemi, lelki kapcsolatukkal, kik azt tartották jónak, a hazára hasznosnak?

Az átalakulás nem mehetett bennök oly hamar végbe, ily hatalmas politikai, társadalmi evolúciók, megérlelések legalább két, egymást váltó nemzedék munkájának kellett volna lennie, s itt ezt mind tőlük kívánták.

Valóban, a táblabírák sorsa igen tragikus és szomorú. Egy osztály, mely egy századon át védte az alkotmányt megsemmisítő támadások ellen, mely hazafiasságának köszönhető csupán nemzetünk fennmaradása, s magyarságának nemzetiségünk végenyészettől való megóvása, egyszerre belecsöppen egy új korba, melynek felfogását, terveit, céljait nem érti, nem tudja egészen magáévá tenni, mely kor szellemének idegen ő, s mely nem érti őt. Egyszerre feledve lesznek eddigi érdemei, csak hibáit és gyengeségeit ismerik s csak nyűg és kolonc az új nemzedék nyakán, kitől az mindenkép szabadulni igyekeznek. Ő, ki a közügyek élén tiszteletben, közbecsülésben őszült meg, most mindenkitől szidalmazva, megvettette látja magát, a táblabírói címet, melyet egykor büszkén írt neve után, mint érdemeinek kitüntetését, most csak sértő gúnykacaj kíséretében hallja kimondani, ő maga újságok, élclapok hasábjain megcsúfolva, becsületéből kivetköztetve gúny és nevetség tárgya.

Pedig e kornak súlyos, nagy áldozatokat hozott meg.

Politikai és társadalmi kiváltságainak történelmi és etnikai alapja megszűnt, s ő levonta a következményeket: 1848-ban lemondott teljesen és minden fenntartás nélkül minden nemesi jogáról. Ez az eltolódás azonban nem maradhatott meg

pusztán politikai téren, hanem szükségszerűleg maga után vonta a gazdasági élet gyökeres megváltoztatását is. A nemeség politikai előjogaival együtt gazdasági előnyeit is elvesztette, s a hirtelen és elő nem készített rázkódtatás által megingatott talajon kellett felvennie a harcot az új versenytársakkal. Ez a küzdelem minden tekintetben nehéz és tragikus volí ránkézve. Egész fizikai, szellemi és erkölcsi lénye, tán ezer év történelmi tradícióinak nyomása, neveltetése, világnézete mind hátráltatói; vele szemben az ő helyére türelmetlen mohósággal törtető ellenfél tele van elhasználatlan, friss energiával, testi, lelki kipihentéssel. A küzdelem természetesen a nemesekre nézve meddő. Akkor még nem érezték meg és nem tudták, hogy egy végtele-nül szomorú folyamat, a nagy történelmi múltú, minden hibái mellett is oly szeretetreméltó, s a legtisztább ősi magyar fajnak, a magyar gentrynek pusztulása indult itt meg.

V.

A 'táblabíró életében a Bach-korszak az utolsó stáció. Vagyonilag ekkor már teljesen tönkre volt téve, a harcból hazatérve, gazdaságát kifosztva találta, jószágait, gazdasági eszközeit összetörve, földjeit parlagon. A kellőleg elő nem készített úrbírság következtében nem is volt abban a helyzetben, hogy azokat megműveltethesse. Ehhez járultak még a Kossuth-ban-kók és végül a passzív rezisztencia.

A táblabíroság itt sem tagadta meg magát. Mindvégig becsületes, hűséges hazafi maradt. A jogtalan hatalommal szemben az ellenállásnak ez egyetlen lehetséges módjára szorítkozott, azaz teljes és kimozdíthatatlan passzivitásba burkolódzott. S mint tudjuk, nagyrészt ezen tört meg később a rendszer.

Csakhogy ez rengeteg birtok-, vagyonelkobzásra került, s ez megadta a nemesség válságos vagyoni helyzetének a kegyelemdőfést. Az új helyzetben nem tudták magukat feltalálni, a múlt pedig elsüllyedt körülöttük, s vele mindaz, ami számukra az életben vonzóerővel bírt, tartalmat jelentett. Egyideig még jártak a romok közt, mint „bebalzsamozatlan múmiái ama pyramidtan“, de szép és sajátosan magyar világnak, azután eltűntek ők is.

Egy nagy és érdemes múltú társadalmi osztály lépett le az élet színpadáról.

MÁSODIK RÉSZ.

A TÁBLABÍRÓ ALAKJA AZ IRODALOMBAN.

I.

A táblabíró irodalmi alakjának két fő típusa van: egyik a szatirikus megvilágításba helyezett, másik az idealizált alak. A kettő két kor különböző hangulatának szülötte, előbbi a jelen szenvedélyes politikai harcainak, utóbbi a visszaemlékezés és kegyelet hangulatának. Időrendben a táblabíró szatirikus alakja az első, mint ilyen lép fel az irodalomban.

A negyvenes évek elején, midőn a haladók és konzervatívok harca a legelkeseredettebbé vált, s a politikai forrongás a tetőpontra hágott, a haladók megkezdték támadásaikat az irodalom terén is.

Minthogy a régi rendi Magyarország védelmezői legnagyobb részt annak leghatározottab képviselői a táblabírák voltak, a régi jogrend s a konzervatívok elleni támadásaikat egyenesen a táblabírák ellen indították. A sajtó, mint mindig, akkor is a legerősebb fegyver volt, s e fegyver, minthogy írói gárdánk a haladók táborához tartozott, sőt legkiválóbb reformereink éppen íróink voltak, — csaknem kizárólag a haladók kezében volt. Ezek pedig szem előtt tartva, hogy aki nevetség, nem lehet veszélyes, támadásuk súlypontját a táblabírák kigúnyolására, megcsúfolására s a közvélemény előtt való telje» nevetségessé tételére helyezték.

A támadás hatalmas erővel és éles, kíméletlen módon indult meg. A politikai napilapok, szépirodalmi folyóiratok hasábjai megteltek szatirikus novellákkal, versekkel, gúnyos feliratokkal, adomákkal s a címlapok a táblabírák torzképeivel, míg az élclapok anyagát csaknem kizárólag a táblabírák szolgáltatták. A negyvenes évek irodalmának egész a szabadságharcig ezek a táblabíró elleni támadások váltak fő alkotóelemévé, lényeges helyet biztosítva maguknak annak mindhárom ágában a regény-novella, dráma és költészet terén.

A nagy lendülettel megindított irányzatnak azonban útját állta a szabadságharc, ekkor megszűnt időszerűsége. Az ötvenes évek legelején még felüti fejét egy-egy szatirikus elbeszélés vagy éle alakjában, ezek azonban már csak utórezgések, melyek halk decrescendóval csakhamar elhalnak.

Ha e kor táblabíróábrázolásait vizsgáljuk, azt látjuk, hogy azok kizárólag politikai jelentőségűek és semmi más szempontból nem nyújtanak érdemlegest. E kor írói nem foglalkoznak a táblabírónak a magyar faj s a régi rendi társadalom e sajátos hajtásának lelki és szellemi konstrukciójával, nem igyekeznek minden oldalról megvilágított, élethű táblabíróalakítást, elmélyített típust adni, a táblabíró a maga valóságában ebben az irodalomban nem is jelenik meg. A negyvenes, évek táblabírója kifigurázott, kipellengérezett torzalak, ábrázolásában pusztán az a politikai tendencia érvényesül, hogy a táblabírót, mint a rendi társadalom határozott képviselőjét, minél ellenszenvesebb alakban léptessék fel, jellemvonásaiban elsősorban a trendi Magyarország hibáit és bűneit támadva, azokat éles, rikító színekben elevenítsék meg, s így a közvélemény legteljesebb ellenszenvét és megvetését ébresszék fel velük szemben.

Mint már említettem, legerősebb fegyverként szatírárt használtak, mely azonban legtöbbször durva komikumná sülyed.

A táblabírák elleni támadásokban fokozatot látunk s ennek megfelelően a táblabíró szatirikus alakjának is két típusa van,

íróink egy része megalégszik azzal, hogy a táblabíró személyére helyezze a komikum fő súlyát, azt nevetséges, együgyű figurának rajzolva tegye lehetetlenné. Ezt a célt már külső hatásokkal is el akarja érni, a táblabírót puffadt, köpcös embernek rajzolja; — minden testrésze eltűnik az egyedül domináló nagy has mellett — nagy harcsabajusza lefelé konyul, ökölnyi pitykés gombok, gazdag sujtás a ruháján, de egyébként elhanyagolt, tisztátalan arcán a bárgyúság kifejezéstelensége. Ez utóbbit különösen kiemeli, mint jellemző szellemi tulajdonát: nem tud tiszta fogalmakat alkotni semmiről, minden szellemi és akarati törekvése egyedül abban merül ki, hogy kiváltságait minél sértetlenebbül megőrizhesse, s egyedüli életmegnyilvánulása az evés. A tendencia súlypontja itt a komikus hatás keltésén van.

Ez a komikum legerősebben akkor domborodik ki — ez egyszerismind leggyakrabban kiaknázott komikus forrás —, midőn az együgyű, korlátolt, helyi életet élő s mindentől elmaradt falusi nemes valamely fejlettebb, civilizált vagy kultúrviszonyokkal kerül összeütközésbe. Ez a tárgya pl. Frankenburg Adolf Rákosy Tamás táblabíró úr szalonban című humoros novellájának. (Életképek, 1845. évf., II. kötet, 540. old.) Példának hozom fel, mert ebből megismerhetjük mindjárt a

többi ezirányú táblabírókfigurázásnak hangját, modorát és hangulatkeltő fogásait.

Egy grófi estélyen egy meghívó téves kézbesítése miatt egy falusi spectabilis, Rákosi Rákósy Tamás, több nemes megyék előkelő táblabírája is megjelent. „Igen becsületes ember volt és táblabíró“ „A zöld asztalnál mindig a második alispán mellett ült, s ámbár sohasem szólott, annál többet csóválta a fejét, ha a szabad véleményűek nagyon is szabadon nyilatkoznak“ Otthon Rákósy Tamás úr a legbékeszeretőbb ember volt, az asztalnál a korszából ivott s délutáni időöltésből béreseinek csizmáit patkolta. Az olvasást lukszusnak tartotta, s ezért lányának a „Honderű“-t járata, maga pedig a „Nemzeti Újságára fizetett elő.

A táblabíró már megjelenésével is általános csodálkozást, majd derűt támasztott maga körül, úgy állítván be, mint gyűlésekre szokott járn: zsinóros atillában, ezüstsarkantyús csizmában, karddal és kalpagban. A háziurat — nem tudva őt másként elképzelni, mint veres sipkában, zöld otthonkában, s hosszúszerű pipával — nem találta. A felszolgált teához, vajaskenyérhez nem nyúlt, mert szemében az nem étel, s hangosan sürgetett valami becsületes vacsorát. A comtesse Chopint játszik, ő e zagyvaságot csak előjátéknak tartja, a tapsot kihívásnak, s minthogy udvarias akar lenni, hatalmas füttyel nyilvánítja, hogy vágyik már gyönyörködni. Ezután következnek botlásainak sorozatai: inasokat lát tálakkal a bufféthez sietni, s ő utól akarja érni őket, miközben „két köszvényes méltóságának patkós csizmasarkaival tyúkszemekre hágott, egy táncosnét fel-lökött s egy ártatlanul mosolygó kisasszonynak ruhaszegélyét lerántá.“ Egy inasnak kezéből kiűtött egy hatalmas tálcát, mely mindenestül darabokra tört.

Mindenki igyekezett a veszedelem elől menekülni, s Rákósy Rákósy táblabíró úr egyedül állt az összetört porcelláncsészék cserepei között, mint rettenthetetlen hadvezér. Kárpótlásul a grófnének két fényes tallért akart kezeibe szorítani. Azután ízléstelen bók után a tálak után indulva, kínálási ceremóniát nem várva, farkasétvággyal nekifogott a falatozásnak.

Ebben a stílusban mutatja be a táblabírót a többi hason-tárgykörű szatíra is.

Hasonló komikum fakad továbbá a táblabírónak fővárosban avagy éppen külföldön való szerepeltetéséből. A falujából kimozdult s helyi viszonyain kívül semmi más körülményekkel és állapotokkal nem ismerős táblabíró viszontagságai pompás komikumforrásnak bizonyulnak; ezt még kiélesíti az az ellentét, mely a magyar szokású és gondolkodású jámbor táblabíró egy szerű természetessége és a külföld erősen rendszabályozott, mesterkélt viszonyai közt támad. Ezt a motívumot dolgozta fel később Jókai Egy az Isten című regényében Zimándy Gábor táblabíró alakjánál, azonban nem sikeresen. Az ellentétes motí-

vumok, melyek oly sok élcnak, adomának, novellának szolgáltatják tárgyát, itt nem domborodnak ki kellőleg, Zimándy igen tompa ecsetvonásokkal rajzolt, eltörpült alak, mint táblabíró-típus alig jöhet számításba.

A táblabíró szatirikus alakjának másik típusánál már nem elégszenek meg íróink a pusztá komikus hatás keltésével, itt már élesen rajzolódik ki ama tendencia, mely a táblabíró személyében a rendi társadalom. Hibáit és bűneit, majd továbbmenve, annak egész intézményeit támadja (pl. a bírói intézményt (Eötvös József) s ekkor már az ellenszenves vonások lépnek előtérbe, azok dominálnak.

Az előbbieket közül első helyen állnak a nemesi kiváltságok. Ezek teszik a táblabírót a szidalom, éle és gúny állandó élettáblájává, ezek a táblabírák elleni gyűlölet forrásai, s tárgyai legtöbb éles, kíméletlen szatírának. A táblabíró itt már oly ellenszenves alakban jelenik meg, hogy a torzítás ríktó és bántó.

A korlátoltság és fokozatai, le egészen a legtompább butaságig, csupán, a saját érdekeit néző, s azoknak mindent, még a hazát is feláldozó önzés, a felebaráti szeretetnek teljes hiánya, a kiváltságaival visszaelő zsarnokság, a gyávaság, tudatlanság és restség ellenszenves vonásainak komplexuma ez. Ezt a típust mutatja be Gaál Kokány földesurában. (A falu ördöge.) Jobbágynyúzó, kegyetlen zsarnoknak festi; hogy jobbágynak mátkáját erőszakkal elcsábíthassa, jobbágynak előbb a deressel akarta megfélemlíteni, majd a súlyos botozás nem használván, börtönbe zárátja.

Gaál itt a nemesség felelőtlensége ellen emel vádat, mely szerint a nemes embernek módjában áll a legvérlázítóbb visszaéléseket elkövetni, s a legszentebb emberi jogokat lábbal taposni, anélkül, hogy valami bántódása is lenne, mert hiszen a szegény jobbágy bárhova fordul is panasszal, csak a földesúr barátaira, cimboráira akad.

Ennek a típusnak képviselői Jókainál Bálvándy, Laskóy, továbbá Eötvös táblabíróalakjai is.

Bálvándy táblabíró (Hétköznapiak, 1846.) genreképszerűen jelenik meg, hű másaként az előbb említett táblabíróábrázolásnak: külsején a tisztatlanságig menő elhanyagoltság, rest, hanyag, soha nem dolgozik, csak pipázik, eszik és főképen iszik. Egyik jelenetben egész állatiasságban jelenik meg előttünk. Az egész rajz, ha társadalmi szempontból nézzük, szomorú és lehangoló, annál is inkább, minthogy Jókai nem tagadja, hogy általános érvényűnek tartja. Bálvándy egyébként lényegtelen, nem számottevő táblabíróalakítás, csupán annyiban van jelentősége, hogy Jókainak a szabadságharc előtti táblabíróellenes hangulatát érzékelteti. Ez a hangulat kíséri utolsó táblabíróalakját is Rab Ráby című regényében.

E hangulat itt a túlradó loyaltásból fakad.

II. József császár és a vármegyék küzdelme a regény hát-

tere; itt jó alkalom nyílt volna az írónak a táblabírák hazafias küzdelmét és érdemeit kiemelni. Jókai azonban a császár pártjára áll. József itt a nép, az emberi jogok és méltóság felvilágosult védője, a vármegyék pedig ezek eltiprói. Hangoztatja ugyan, hogy a magyarság alkotmányos elveiért harcol, mégis ellenszenves szerep jut emberi szempontból nekik. Laskóy táblabíró igazságtalan, tisztségével visszaélő bíró, a közönséges modorú, gyomrának élő, rest és korlátolt táblabíró típusa, maga is egy korruptív csaló- és hamisítótársulat egyik tagja.

Egyénítve azonban ő sincs, s Bálvándyval együtt sötét színekkel festve a táblabíró ellenszenves típusának sablonos alakja.

Első regény, mely a táblabíróval érdemlegesen foglalkozik, sőt a cselekvény középpontjává teszi: Eötvös A falu jegyzője cirriú regénye.

Eötvös egy lépéssel már tovább megy, nem elégszik meg a hibák, bűnök ostromozásával, ő már magát az intézményt akarja megsemmisíteni, mely e hibák és bűnök forrásaként szerepelhet. A tendencia itt is előtérbe lép, a színek túl erősek s az egész regény valójában szatíra.

Hogy Eötvös eljárását kellőleg méltányolhassuk, tulajdonképeni céljánál kell kezdenünk.

A falu jegyzőjében Eötvösből csak másodsorban beszél az államférfi, a centralista. Ez csak szolgálatában áll az ideáldemokrata nagy és szép eszméinek. Ő a nép mellett szólal fel, kinek sorsát igazságtalanul nyomorúságosnak, embertelennek találja, s ennek okát a nemesi kiváltságoknak tulajdonítja. E kiváltságoknak mintegy sűrített komplexuma a nemesi vármegye, ez azoknak főfészke, leghatározottabb kifejezője. Ezt kell tehát mindenekelőtt megtámadni. Itt jelentkezik azután a centralista.

Eötvös ép úgy, mint Fáy Bélteky ház című regényében a régi társadalom hibáinak és ferdeségeinek kidomborításával akarta felhívni a figyelmet a reformok szükségességére. Csak-hogy míg Fáy megelégszik a húszas évek társadalmi fonátságainak egyszerű bemutatásával, valószerű, lágyabb vonású rajzával, s azzal, hogy e hibák és ferdeségek okát a minden téren jellemző szűk látókör, elmaradottság és a javítást gátló korhadt intézményeknek tulajdonítva, természetesen rámutasson a harmincas évek égető, sürgős problémáinak, reformjainak szükségességére, addig Eötvös a gúny, a túlzás és a torzítás minden fegyverét is megragadta, hogy ostromozzon, hogy sebeket ejtsen, hogy a betegség gyökerét is kitépje.

Fáy megmaradt a „tanregény“ keretein belül, Eötvös hatalmas, éles szatírárt dolgozott ki. Fáy pasztellszínei mellett Eötvöse kissé ríktóak, de hatásosak és találtak. A közállapotoknak e nagy vonásaiban mégis hű és való rajza megdöbbenett, megrázott, mélyreható. Irodalmunknak ez leghatásosabb s eszmejénél fogva legnemesebb irányregénye.

A regény ma már időszerűségét veszítette s inkább történeti regénynek érezzük; túlzásaival is megmaradt a negyvenes évek társadalma legbecesebb ismertetésének.

E társadalomban természetesen előkelő, fontos helyet foglalnak el táblabíráink. A mondottakon végiggondolva s azon, hogy a táblabírák épp ez ostorozott kiváltságos osztály leghatározottabb képviselői, már előre tudhatjuk mily alakban és mily szerepkörben találkozunk velük. S valóban a regény a táblabírói kar selejteseit, gyakran csak söpredékét hozza felszínre, kiknek birtokában a nemesi kiváltságok csak önző célok eszközévé, az elnyomott néposztály nyomorúságának kútforrásává aljasul.

Eötvös azonban nem elégszik meg azzal, hogy a táblabírákban csak a kiváltságos rendet támadja, lealacsonyítva őket a közvélemény szemében, hanem ostorozza bennük a bírót, az igazságnak megvesztegethető, lelkiismeretlen, s még a legjobb esetben is gyenge és alkalmatlan szolgáit. (Kislaky.) Ők valójában csak eszközök. Rajtuk keresztül egy egész intézményt támad, mert az élet-halál urává tehet olyan egyéneket, kik sem erkölcsi megbízhatóságuk, sem pedig szellemi képességeiknél fogva nem méltók, avagy nem alkamasak a bírói székbe.

Egy nagy feljajdulás volt ez, s a legégetőbb, leghalaszthatatlanabb reform sürgetése, belekiáltása a nemzet fülébe. (A bíróság államosításáról szóló 1869. IV. t.-c. előhírnöke.)

A táblabírákat tehát két szempontból is támadja: mint kiváltságosokat és mint bírákat. Az előbbieket tömegben, az utóbbiakat két képviselőjükben, Zátony és Kislaky táblabíróban.

A táblabírák egyenként, vagy tömegben, bár epizódszerűen csak, de mindig jelen vannak. Az író gyakori megjegyzései, vonatkoztatásai állandóan közelünkben tartják őket, érezzük, hogy körükben mozgunk, hogy ők alkotják a megyei nemesség társadalmát.

A kép, amelyet róluk kapunk, sivár és lehangoló. A régi magyar társadalom e megkülönböztetett előkelőségei mint egy szellemileg pallérozatlan, erkölcsileg megbízhatatlan, fegyelmezetlen és műveletlen had vonul fel előttünk: kiváltságait az alsóbb néposztály elnyomására és a maga önző céljaira használja. Szűk látókörrel, konok makacssággal ragaszkodik a már megszokotthoz, annak hibáit és fonákságait átlátni szellemileg nem képes, s ha mégis, akkor segíteni rajta nem akar, önzésből, kényelemből vagy éppen csak ostoba dölyfhől.

Életük a semmittevésben, ebédek, pipázás és kártya között folyik le. Résztvesznek ugyan a közügyekben, eljárnak az ülésekre, „mert a zöld asztalnál ülni dicső, s mi több, egy kis ülés a hazáért meg nem árt, vagy legalább sokkal kevesebbé, mintha érte dolgozunk“.* A táblabíró úr híres hazafisága által ismere-

* Eötvös: Falu jegyzője. I., 169. lap

tes: „ha vele egy ideig társalkodtál, a haza, a szabadság, mindazon felséges szavak, melyeknek hallásánál máskor szívedet dobogni érzed, annyira szokottakká válnak, hogy kimondásuk csak oly hatást tesz, mintha valaki jóreggelt, vagy alázatos szolgáját mondana“.*

Azonban arra vigyáz, nehogy hazája vele költséges viszonyba keveredjék, mert ez esetleg előlné legszentebb érzelmeit. Nagy ígéret, néha egy kis ajándék, ez minden, mit hazájáért tenni kész. „Ha kedves ételeit kérded, a kocsonya és disznótokánnyal nem mérközhetik semmi; ízlése szerint Beethoven művei Bandi cigány nótáit nem pótolhatják.; soha idegen kelmét, — kivéven csak, ha a magyarnál olcsóbb — nem vásárol.“ „Tagja, sőt választmányi tagja majdnem minden társaságnak, választmányi ülésekre el nem jár, évenkénti aláírását meg nem fizeti, de neve minden névkönyvben feltalálható.“**

E selejtes, szürke alakzatok közül sötéten emelkedik ki Zátony személye. Benne nem a kiváltságos, előkelő nemest, hanem a bírót, s általa az igazságszolgáltatás egyik szervét támadja meg az író.

Torzított, erős esetvonásokkal festett alak, bár Eötvös az alapszíneket a valóságból vette. Kazinczy által említett táblabíró jut eszünkbe, ki derülten adomázva mesélte ebédnél, hogy délelőtt a törvényszéken ők egy rabot száz évi börtönre ítélték. Zátony táblabíró lelkében is hiába keresnénk az ernbertársi szeretetet, a jó érzés egy szikráját is. Személye nemcsak a bíró, hanem magának a lélekkel bíró emberi lénynek is valóságos megcsúfolása, kibén az elítélt nem bíróját, hanem csak hohérját találja. Dicsőséges törekvése, hogy életében mást, mint halálos ítéletet ne mondjon soha. „Tizenöt statáriumnál voltam jelen, s mindig felakasztottunk valakit. Az egész vármegyében nincs senkinek több prakszisa, mint nekem.“

Hogy az áldozat rászolgált-e, vagy sem, mellékes körülmény. „Fel lehet akasztani pár petáért is; magam is jelen voltam párszor, mikor az, kit felakasztottunk, három heti raboságra nem ítéltetett volna talán, ha rendes törvényszék elébe kerül, s azért mégis lógott.“

Ebben az alakban megtaláljuk a piszkos önzés, a dölyf, a hízalgés és gyávaság s egész lényéből kisugárzó rosszindulat minden ellenszenves vonását, mégis még a rosszban sem tud kiemelkedni, egyéniséggé válni, mert egész lényét beborítja a háttartalan korlátoltság, a mindent elnyomó butaság szürke leple.

Zátony táblabírón keresztül, mint már említtem, Eötvös a bíróság egyik szervét, a statáriális törvényszéket támadja. Ő ennek eltörlését akarta. Nem is választhatott Ápolna a kedélyek magával ragadására jobb és hatásosabb eszközöket, mint

* Eötvös: Falu jegyzője. II., 324. lap.

** Eötvös: Falu jegyzője. III., 324. lap.

választott: leír egy statáriális sedriát, — mi sem hagyhatjuk figyelmen kívül, minthogy vele a táblabírák főfunkciójának, a bíraskodásnak terére lépünk.

A jószívű és becsületes, de teljesen határozatlan jellemű elnökön kívül még négy táblabíró alkotja a statáriális törvényszéket. Egyikük Zátony, kinek lelkiismeretlenségéhez és kegyetlen jelleméhez pompásan simul Nyúzó aljas bosszúja és Macskaházy céljai és érdekei. Mindezekkel összhangban van Sóskutynak színeiben talán valamivel tompább, de lényegében Zátonyéval teljesen megegyező jelleme. Ahol ilyen emberek alkotják a törvényszéket, s ilyeneknek kezében van élet és halál, ott a bírói eljárás nem is lehet egyéb, mint az igazságnak megsúfolása, közönséges bírói gyilkolás. A törvényszék itt a legteljesebb korrupció színterévé sülyed, természetesen legerősebben torzított vonásokkal.

Tendenciáját tekintve s azt, hogy az egész reform érdekének súlypontja erre helyezkedik, természetes. Alapvonásaiban pedig valótlannak nem mondható, minthogy megtörténhetett és meg is történt, hogy a törvénykezés a bírák által komolytalanlanná, s visszaélések színterévé vált.

Minthogy azonban minden társadalmi rétegnek megvan a maga salakja, az intézménynek magának kell olyannak lennie, hogy már önmagából kifolyólag gátoljon minden visszaélést. Ezt hirdeti Eötvös, ez az a tétel, melynek szolgálatába állítja a fentemlített cselekvényt és személyeket. Ennek megfelelően mintázza Zátonyt, képviseltetve vele a bírói tisztségre való méltatlanság legszélsebb irányát, s ennek — részint enyhítő változataként, részint annak bebizonyítására, hogy becsületes, jó tulajdonságok még nem tesznek a bírói tisztségre valakit hivatottá — vonja be Kislaky személyét a fentemlített törvénykezési jelenetbe. Kislaky Dániel szeretettel rajzolt alakja nem tartozik a szatirikus irányzathoz, minthogy azonban személyében a bíró ostromoztatik s szereplése kizárólag Eötvös említett tendenciájának szolgálatában áll s ez ad neki egyedül életet a regényben: ennek kapcsán kell ismertetnem.

Kislaky Dániel a régi táblabírák becsületes és jóságos, szeretett és tisztelt alakja. Ha későbbi regények táblabíróalakjait nézzük, látni fogjuk, hogy ha még nem is Jókai Érkeletyének társa, de már Tapadó uram-bátyámé sem. A táblabírák értékmérő skáláján talán -j-l-gyel osztályozhatnánk. Legközelebb áll a későbbi Baltayhoz; ahhoz a gyengeségei és furcsaságai mellett is oly szimpatikus típushoz tartozik.

„A jámbor öregben sok van amit szeretni, kevés, mit leírni lehet. A kis gömbölyded férfi szép ezüst hajával, s piros arcával, kinek ajkai mindég mosolyganak, szép kék szemei mindég jószívuén tekintenek rád, tárt kebellet áll előtted. Hosszú elbeszélései, melyeket minden alkalomnál ismétel, s melyeknek nagy kárukra épp végét feledé el, néha untatnak, de észrevéve,

hogy e férfiben ép oly kevés hamisság van, mint meséiben, neki e kis hibát mindenki megbocsátá, s jobban érzi magát társaságában, mint a legelmébb körben.“*

„Az öreg Kislaky, kiben a megye volt alispánját, s egyszerűsmind egyik legbecsületesebb emberét tisztelte, nevével együtt a nemesség azon részéhez tartozott, mely minden hibái és gyöngeségei mellett legalább azért érdemli meg tiszteletünket, mert elődeink szokásait s nemzetiségét tisztán fenntartá: az ősök műveletlenségét, de egyszerűsmind a hajdankor jószívű egyszerűségét, sok, napjainkban szinte nevetségesnek látszó előítéletet, de velük azon hitet, mely nélkül nemzetiségünk nehéz harcai között soha fel nem tarthatta volna magát, hogy a magyar soha eltűnni nem fog e világról.“**

Irodalmunkban ez az első védelem, mely ily nyílt, komoly formában emlékezik meg a táblabírák érdemeiről.

Kislaky a boldog elégedettség, az „extra Hungáriám . . .“ derűs, mosolygós embere, ennek minden jellemvonásával. Régi vendégszerető magyar nemes, kinek rendetlen, elhanyagolt ugyan a házatája, de belül jó konyha, jó bor, meleg szív és őszinte öröm fogadja a vendéget. Kényelmes semmivevással tölti napjait, pipázgatva, kicsit gazdálkodva. Hivatala ugyan neki is van, mint kiérdemült alispánnak, mert a hivatal neki is csak olyan letörhetetlen ambíciója maradt, mint a többi magyar embernek. S bár e hivatal, mint kerülete statáriális törvényszékének elnöksége, cseppet sincs összhangban szerény lényével, mégis elfogadta, mert tudta, hogy az is azon kellemes magyar hivatalok közé tartozik, melyet viselve, elmondhatta, hogy fontos dolga van, a nélkül, hogy fáradoznia kellene.

Kislaky szeretetreméltó tulajdonságai mellett elenyésző volna lényének határozatlan, s ingatag volta, akaraterejének gyengesége. Eötvös azonban éppen ezt emeli ki nála. Erre építi e regényben eljátszott szerepét, ezen keresztül állítja őt a már fennebb tárgyalt tendencia és cél szolgálatába. E gyengeségek-melyek a magánéletben alig nevezhetők hibáknak, a bíró személyében azzá válnak, s káros és súlyos következéseket vonnak maguk után.

Hiába képviseli a táblabírák közt ő egyedül a részvétellel bíró embertárs jóindulatát, az akaratot a törvények és szabályok tiszteletbentartására, a szándékot a bírói függetlenségre, s igazságos ítélkezésre, befolyásolható egyéniségének, önállóságának és gyenge akaraterejének zátonyán fennakadt a lelkiismeret és becsületés jóakarát minden törekvése.

Részben önmagával nem tud tisztába jönni, részint környezetének nem tud ellentállani; a közrend fenntartásának érdekében bírói kötelességét teljes szigorúsággal gondolja teljesí-

* Eötvös: Falu jegyzője. I. kötet, 127. lap.

** Eötvös: Falu jegyzője, I. kötet, 147. lap.

tendernek, ezzel szemben azonban fellázad egész emberszerető jósága az ellen, hogy az ő szava juttassa egy embertársát a hóhér kezébe. Ő, ki egy macskát nem bántott volna soha, ő, ki nem volt szokva kardos felesége mellett, hogy valamit is határozzon: mostan ő mondjon halálos ítéletet! De szegény, mindenkitől szeretve és kényeztetve, nem volt megedzve arra sem, hogy környezetével ellenkezésbe kerüljön, s most, midőn mindenkinek ellenében lenézve és lesajnálva látja magát, félve a nevetségessé válástól és sarkalva a rábeszélések, no meg egy kis apai önzés által is, nehéz lélekkel bár, de kimondja a halálos ítéletet.

Ha nem terheli is lelkét az ítélet teljes igazságtalan és jogtalan mivoltának tudata, de már azért, hogy nem rendelkezik éleslátással, határozott ítélőképességgel és akaraterevével, alkalmatlannak bizonyult tisztére. Hogy mint elnököt, ki a visszaélések és szabálytalanságok egész sorozatát nem tudta megakadályozni, még súlyosabb mulasztások terhelik, mondanuk sem kell.

Eötvös egyesén oldotta meg feladatát. Kitűnően fel tudta használni Kislaky alakját anélkül, hogy a jellemrajznak ártott volna vele. Kislaky mindezek ellenére mindvégig megmaradt a régi jó táblabíró becsületes, kedvelt alakjának. Ez utóbbi annál inkább figyelemreméltó, minthogy azon kor ellenszenves, torzított táblabíróalakításainak csoportjából úgyszólván kizárólagos jelenséggént emelkedik ki Kislaky szeretetreméltó alakja. A negyvenes évek irodalmában a táblabírónak csak a szatirikus alakja élt, s a köztudatban is ez lépett előtérbe.

1845-ben két szatirikus ismertetés jelenik meg a táblabíróról, Irinyi József és Pajor István tollából. Egyik A táblabíró cím alatt Életképek 1845. évf. II. kötet, 207. lapján, másik Auctoritas cím alatt a Divatképek 1845. évf. 22. számában.

Kimerítően és bőven foglalkoznak a táblabíró személyével, hogy, mint Irinyi meg is jegyzi, ezt a nevezetes emberpéldányt az utókor számára megörökítsék. Leírják külsejét, életmódját, szellemét, a tervezett objektivitás azonban elmaradt s a kor hangulatának megfelelően, annak egyoldalú szemüvegén át tekintve, nem látnak benne mást, mint alapjában véve nem rossz, de egyébként műveletlen, tudatlan és együgyű falusi embert, kinek hazaszeretete szájhazafiság, közéleti szereplése sujtásosan, kardosán való megjelenés a megyegyűlésen, ki egyedül gyomrának él, rest és tunya, a társadalomnak hasznavehetetlen tagja s egészbe véve komikus figura.

Hogy a táblabíró valójában mégis több ennél, azt némelek akkor is érezték. Bizonyítják a fenti ismertetés megjelenését rövidesen követő sorok:

„Hogy a központosítás egyik bajnoka velős csípősen kel ki ‚A táblabíró‘ cikkében az illetők ellen, nem csodálkozunk rajta; azon sem igen, hogy ugyan-e napokban egy másik lap, a

németek ‚Philister‘-je visszaadására a ‚táblabíró‘ szót ajánlja. Ezen megrótt urak közül igen sokban igen sok neveltséges van, az bizonyos; tudjuk azonban azt is, hogy míg Magyarország Magyarország lesz, a táblabíró mindenkor igen fontos, mindenkor országos szerepet fog viselni e hazában. Értjük itt ez osztálynak nem neveltséges egyéneit, hanem a közállomány azon buzgó, lelkes bajnokait, kik haladásunk élén állanak, s kik az ötvenkét megyében nem egyebek, mint táblabírák. És ha a táblabírák nem hősködtek volna, most nem volna mit központosítani e hazában. Azért is nem nézhetjük mi helyeslő tekintettel, hogy ugyanazon név, mely egyrésztől méltó tiszteletünket, hálás vonzalmunkat igényli, másrésztől egyszersmind a szűkefűek, a műveletlenek bélyegzésére használtatik. Ámbár, ha már az élet a tisztességet gúnyszóvá idomította, ezen többé sem mi, sem az összes táblabírói kar nem segíthetünk.*

S ugyancsak ezen rovat későbbi számában Pajor ismertetésére vonatkozólag: „Az ‚Auctoritas‘ Pajor Istvántól élénken festő, sikerült genrekép, mely a táblabíró neveltséges oldalait terjeszti elő, s beillik mellékletéül az Életképekben Irinyi Józseftől megjelent „táblabíró“-hoz. Párhuzamot a kettő közt vonni nem akarunk. Egyébiránt szegény táblabíráinkat az írók nagyon is mosogatják; nem volna érdemtelen, ha találkoznék pártfogó, ki e két rokontárgyú s irányú cikk ellenképéül a táblabírók jeles és kitűnő oldalait terjesztené elő, ez persze komoly tárgy volna s ennél fogva kevésbé mulatságos a gúnys szelleműnél, de köszönetszavazásra érdemes.“**

Azonban nem akadt senki, ki elszánt kitarással, erővel és tárgyilagossággal fogott volna a védelemhez. Ez elhangzott pár szó természetesen elenyészett a hatalmas politikai áramlattal szemben, s az írók folytatták támadásaikat. Vas Gereben, Nagy Ignác, Kovács Pál, Pálffy Albert, Degré Alajos, mindegyik csatlakozott ehhez az irányhoz egy-egy novella, tárca erejével. Nagy lendülettel dolgozott ebben az irányban Gaál József és sok szellemmel harcolt — mint Frankenburg írja emlékirataiban — azon „búháborító bajuszú ténsurak ellen, kik ázsiai ősi nyugalommal a haza egére torlódó föllegek létét csak akkor kezdi gyanítani, mikor a menykő lecsapott, s ekkor is — meggyőződven, hogy a segedelem már késő, újólá régi tespedésükbe dőlnek. Ez utóbbiakat különösen célba vettük, s a ‚darázsok‘-ban (melyeket én és barátom felváltva írtunk), ugyancsak derekasan csipkedtük őket azon erős hitükért, miképen minden résznek egyedüli orvoslása a ‚corpus juris‘ s hogy a ‚primae nonus‘ leghatalmasabb védszer a darázs csipések ellen, — azt olvasván ki ezen híres, soha eléggé nem áldható törvényből,

* Életképek. 250. lap, 1845. II. Hírlapi ör.

** Életképek 1845. II. 318. lap.

hogy a magyar nemes embert a daráznak sem szabad megcsípni“.*

Különösen éles történeteknek bizonyultak az apró élcek, melyek a sorok között elrejtve imitt-amott is felbukkantak. Ugyanúgy a csipős célzások, gúnyos vonatkoztatások is. Pl. a vidéki hírek rovatában: X. megyében még található nemes ember, aki nem táblabíró. Vagy pedig: Potrohósy táblabíró urat derék kapacitásnak tartják, mert többet tud megenni és meginni, mint három más, stb.

Nem maradtak el a satirikus versek sem. Ezek egynemelyike nyíltan a táblabírót, legtöbbje azonban az egész nemesiséget támadja.

A táblabíró a költészetben kizárólag torzított, satirikus alakban jelenik meg. Nincs költőnk, aki jóindulatú mosolyt, elnéző korholást engedne meg magának ezzel az osztállyal szemben, mindegyik a legégetőbb gyűlölet, megvetés hangján szól felőlük, a kíméletlen gúny kizárólagos jellemzője ennek a néhány —^ esztétikai értékre nézve gyenge — versnek, mely a táblabírák személyével foglalkozik.

Alaphangjuk s tárgyuk csaknem mindegyiknek ugyanaz: a nemesi kiváltságok, így elsősorban az adómentesség, a törvény előtti kedvezmények kiemelése s ezeknek igazságtalan, erkölcstelen mivolta, a jellemzést illetőleg pedig a táblabíráknak örökké szemükre vetett henyélés, evés, ivás s kényelemszeretettől, avagy korlátoltságukból folyó maradiságuk, kiváltságaik iránt való imádatuk s egyedül ebből való táplálkozásuk.

Megnyitja a sort Petőfi 1844-ből való rövid verse, A nemes című, melyben a költő, midőn a deresre húzott nemes ősi jogaira hivatkozva, tiltakozik ez ellen, a nemesi kiváltságok iránti féktelen gyűlölettel idézi meggyalázott őseinek szellemeit s nem deresre, hanem akasztófára tartja őket érdemesnek. A magyar nemes-ben (1845) az éles, erős satíra hangját használja a nemes bűneinek ostromozására; felsorolja mindazt, mivel a nemesség évtizedeken keresztül ostromoztatott: a jobbagynak zsarnoki kihasználása, ingyen való dolgoztatása, a tudomány, műveltség megvetése, s a hazával, s a „hazának száz bajával való nemtörődömség“ stb. A nép nevében (1847) megkérdi, „Miért vagytok ti kiváltságosok? Miért a jog csupán ti nálatok? Apáitok megszerzek a hazát. De rája a népizzadás csorog.“ A szintén 1847-ből való Pató Pál úr a legsikerültebb, legkiválóbb e tárgyú satíra valamennyi közt. A magyar nemes restségének, nemtörődömségének, tunyaságának legélesebb, csipősebb, örök vonásokkal való maradandó rajza. A lustaságot és hanyagságot már faji sajátságnak bélyegzi örök refrainja, mely szerint „hazájában ősi jelszó: ejh ráérünk arra még!“

* Frankenberg A.: Emlékiratok. 24., 25. lap.

A föl (1848) című ébresztő tendenciájú versében a táblabírákban a maradiságot, a mozdulni nem akarást kárhoztatja. „Oh nemzetem, hát bírnak téged örökké féken tartani A nagyfejűek és kétszínűek (a táblabírák) szavai?“ A táblabíró (1847) című vers csak töredékben maradt fenn. Ez adta volna legerjedelmesebb rajzát a táblabíróknak. Petőfi itt a táblabírák ellenszenvés, hátrányos megvilágítását még fokozni akarta azzal, hogy az új nemzedékkel — Piroska és Dezső személyében — hozza ellentétbe a régi típus képviselőit Fegyveres Tamás és néneje, Borbála kisasszony személyében. A táblabíró a szokott alakban lép fel itt is, „testi lelki külseje odaülük Árpád idejébe“. Az akkori általános ábrázolásmódnak megfelelően, külseje: pocakos has, nagy fej, kackiás bajusz, feje azonban üres, számára az írás a legnagyobb munka s azt, aki még könyvet is olvas, már a sátán cimborájának tekinti.

Czuczor tollából is maradt két táblabíró gúnyvers, az egyik a Maradi Marady táblabíró úr beszéde című, mely élesen szatirizálja a táblabíró mozdulatlanságát, csigalassúságát; a másik Dara Pál rövid, pársoros gúnyverse. Dara Pál bár törvényhozáshoz nem ért, pénze segítségével táblabíróvá lett és pedig legstílszerűbben Korpa megyében, mert hiszen Dara Pál táblabíró Korpa megyébe való.

A szabadságharc esztendeje nem hozott semmi újat a táblabíró-szatírákban. Ebben az évben jelenik meg a „Charivari“ című éleclap s főanyagát ennek is a táblabírák elleni támadások szolgáltatják és ugyanazon hangon ugyanezt — a már ismerteiteket — mondják.

Ilyenek mindjárt az első számában Táblabíró cantate, melyben a táblabírák henye, dologtalan és értéktelen életmódját támadja, majd ugyanezen tárgyú Tamás táblabíró, Koros úrfi, Tóbi és a tengelyvégszeg c. gúnyversek. A megyei himnuszban mint közéleti tényezőket, bírókat támadja őket egy „juhászbunda forma“ táblabíróban. S nem elégedvén meg magával a táblabíró személyével, a táblabíró elleni gyűlöletet átviszi a költő a táblabíró feleségére is Sárkány Panna című költeményében. (Charivari, 25. szám.) Az asszony külsejének leírásában hasonló durvaságú, mint férjében, nagy pöfeteg gombának nézi. Családi perpatvar a tárgy, melyben Panna asszony hazatérő férjének támad, ki alig egy-két óras dikciót tartva csak, okává vált az arisztokrácia, az úrbériség, a sok százéves nemesség megbukásának. A táblabíró úr, a pipogya férj, már-már sírva fakad, midőn az asszony által szívesen látott ismerős jelenik meg, a pipacshajú káplán, kinek láttára mindketten felderülnek. S míg a férjürem, felhasználva az alkalmat, a borospincébe menekül, Panna asszony a vendéggel kiengesztelődik.

A vers hangja, modora, tárgya goromba és ízléstelen.

Láthatjuk, e táblabíró-szatírákban a tendencia annyira elő-

renyomul, hogy nemcsak esztétikai szempont nem szerepel, de legtöbbször még a durvaságtól sem mentesek.

Ezeknél sokkal sikerültebbek és hatásosabbak voltak az előbb említett élecek, rajzok a táblabírák torzképeivel, a novellák vezércikkyszerű, erős és frappáns hatás keltésével és a drámák a színpadnak eszméket legerősebben népszerűsítő eszközeivel.

Midőn a negyvenes években a politikai eszmék hullámmása tetőpontra hágott, midőn a kedélyek állandó felcsigázott érdeklődéssel csaknem kizárólag a politikával foglalkoztak, a politikai drámának pompás aratás kínálkozott. Ekkor kezdődik a műfaj nagy korszaka, mely magába foglalja annak csaknem minden termékét és a kornak minden időszerű kérdését: ostromozza a vármegye rendszer hibáit, az elavult hazai állapotokat, továbbá az elnemzetietlenedett főúri osztály s az osztálykülönbségek ellen ki, békítgeti a nemzetiségeket, hirdeti a reformok magasztosságát stb.

Természetes, hogy e műfajban szerep jutott a táblabíráknak, azon kor legnevezetesebb alakjainak is.

1848-ban következett be a táblabírák csődje, ekkor jelenik meg három vígjáték, a táblabírák alakjának megcsúfolását, kinevetését tűzve ki célul. Ezek Szigeti József: Egy táblabíró a márciusi napokban, Dobsa Lajos: Március 15-ike és Obernyik Károly: A magyar kivándorlott a bécsi forradalomban.

Már előbb, 1845-ben, jelent meg Éliás István: A magyarok Észak-Amerikában című politikai drámája, melyben az újságok, élclapok maró, gúnyos cikkeivel szemben a táblabíróvilág mellett emeli fel szavát. Jellegzetes táblabíró típus azonban nincs benne.

Szigeti drámája tulajdonképpen két férfi szónoki vitája. Szivessy személyében a nemes reformer, Nyakasyban az önző, maradi táblabíró van megszemélyesítve, s ezek szembeállítva és vitatkozva a kor hangulatának ellentétes oldalról való megvilágítását adják. A hangsúly Nyakasy személyén van, illetőleg azon, hogy e nem is pecsovcics, hanem már egészen fekete-sárga, önző, kapzsi, együgyű és dölyfös alakban a táblabírót minél jobban marja, gúnyolja s minél ellenszenvesebb alakban pellengérezhesse őt ki. Ezt sikeresen oldja meg azzal, hogy Szivessy nemes gondolkozásával szembeállítja annak ostoba, lélektelen és szív nélküli önző elveit. Mind ebben, mind a többi e tárgyú vígjátékban erősen érzik a márciusi hangulat. Úgyesen használta fel a megváltozott viszonyokat jól sikerült, komikus helyzet beállítására, a táblabíró régi tekintélyével szól a fiatal-sághoz, s macskazenével felelnek neki; a borbély konfidenskedik vele, önözi és mint „polgártársának vállát veregeti, a zsidó jön váltóit beváltani, s ennek megtagadásakor a szitkok özönét zúdítja rá, s a sértés netovábbját véli szemébe vágni, táblabírónak nevezvén őt. Általában erősen kidomborítja a táblabíró

teljesen népszerűtlen voltát, mely címet használni akkor valósággal veszedelem volt.

A táblabíró itt a kormány hódolója, valósággal hazaáruló, s a buta címkórság bohózatos megszemélyesítője. Dobsa Lajos: Március 15-ike című vígjátéka csak egyszer került színre, 1848 december 12-én. Nyomtatásban sem jelent meg, csak az előjátéka. (Életképek 1848. II. 328—38.) Az egész vígjáték a Nemzeti Színház sűgópéldányában van meg.

A főcselekményhez számos epizód kapcsolódik, még sem tudja betölteni a négy felvonást.

Dobsa szerepelteti azon kor összes jellegzetes alakjait: a kamarilla ügynökét, a márciusi ifjúságot, Március 15-ike újságot, annak szerkesztőit, az árusító utcai rikkancsait, a nemzeti ségi bujtotatókat, no és elsősorban a táblabírákat.

Itt is pecsovics színekben jelenik meg a táblabíró. Bizalmat szavazók küldöttségeként jönnek a kormányhoz tisztelegni. Együgyű falusi emberek s vezérük, Csilling Boldizsár — a darab hőse — ezenfelül kapzsi, közönséges hozományvadász is. Annyira rossz alak, hogy mint táblabírótipussal nem érdemes vele foglalkozni. Ellenszenves, nevetséges figura, semmi egyéb. Itt-ott a közhangulat és vélemény sablonos színfoltjaival.

Obernyik vígjátéka 1849 július 18-én jelent meg a Nemzeti Színház színpadán és nem nagy sikerrel.

A vígjátéknak nagy hibája, hogy főalakja, a táblabíró, nincs szerves kapcsolatban az eseményekkel. A forradalom dobálja ide-oda.

Torlay a márciusi napok után mindenét pénzzé téve, Bécsbe menekül, hogy az „atyáskodó“ udvar közelében, a császárhú né]) közt éljen. Azonban itt még nagyobb a forradalom zavara, mint otthon, s ő egyszerre csak e zavar kellős közepén találja magát. Nem ismerve a divatos jelszavakat, éppen az általa gyűlölt forradalmárok malmára hajtja a vizet, midőn a kormánynak vél nagy szolgálatot tenni. Közben megtér, — mely megtérés azonban egyáltalában nincs lélektanilag megokolva — s elhatározza, hogy visszamegy Magyarországra.

Alakja már korántsem oly ellenszenves, mint Szigeti tábla - bírójáé. Pecsovics címek, osztálygóg és együgyűség domborodik itt is ki. de mégsem oly torzított, ellenszenves vonásokkal, mint ott.

E darabok nem tartoznak a jobb politikai vígjátékok közé, táblabíró-típust egyik sem tudott teremteni, elrajzolt, torzított alakok ezek s a vígjátékokból kiabál a tendencia, s erősen lát-szik, hogy kizárólag pillanatnyi aktualitással akarnak sikert érni. S valóban úgy is volt.

A szabadságharc után eltűntek a közéletből a táblabírák, s ezután már a színpadon sem jelentek meg többet. A politikai dráma mással kezdett foglalkozni.

II.

Említettem, a szabadságharc határvonalat szab a táblabírák elleni támadásoknak. Ezentúl a táblabírák iránti hangulatban s ennek következtében azok ábrázolásmódjában is elhajtás mutatkozik. Az önkényuralom alatt a magyarságban felébredt a szeretet, a kegyelet érzése régi, szabad múltjának, a békés, jó időknek derék táblabírái iránt, s emlékezetében fellevenedtek azoknak tisztos alakjai hazafias érdemeikkel, joviális, becsületes vonásaikkal, puritán erkölcsükkel, tiszta fajmagyarságukkal. A nemzet ismét hálás szeretettel és kegyelettel fordul feléjük. Ez a hangulat hatja át és szüli a táblabírák idealizált alakjait, kik most már csaknem kizárólag politikai regényekben fordulnak elő, történelmi és társadalmi rajz elemeiként.

Már Pálffy Albertnél is erősen érzik ez a hatás, ki pedig, mint tudjuk, 1848-ban a Március 15. újság szerkesztője volt, s lapjának homlokára jelmondatául a „Nem kell táblabíró-politika“ felírást tűzte.

Az atyai ház című regényében, mely 1857-ben jelenik meg, két egymást váltó nemzedékben példázza nemzetünk újjászületését. Az atya még a dorbézoló, mulató magyar, ki mindenét elmulatja, elkártyázza, fia ellenben komoly, törekvő és céltudatos, annak visszaszerzésén dolgozik, amit atyja elvesztett, hogy azon tovább építsen.

Az atyában és barátaiban a táblabíró-nemzedéket mutatja be Pálffy. Hogy milyen is volt ez a nemzedék virágkorában, azt csak reflexiókból tudjuk, mert Rétszeghy már meghalt és a barátait már csak a reformok új korában ismerjük meg. Békely Mátyás-féle kompánia elevenedik meg előttünk, féktelen, duhaj cimborák, de — itt is érzik az említett hatás — nem ellenszenves vonásokkal festve, hanem inkább szelíd örömmel eltelve a régi magyar virtus felett. A Bach-rendszer igája alatt nyögő magyar örömmel gondol vissza Józsa Gyuri csínyjeire, mint a vidám, gondtalan idők kacagós megnyilatkozásaira.

Legsikerültebb táblabíró-alakja Korhányi Máté bihari táblabíró. Szókimondó, nyers, falusi nemes, nyakas kuruc; már felfogja ugyan és megérti az új idők követelményeit, sőt tetteivel támogatja is, de érzelmileg még egészen a régi világhoz kapcsolódik, nem tud onnan elszakadni. Megváltozott minden körülötte, s ennek hatását magán is érzi. „Tudja patvar, mi lelt, de már nekem sincs maradásom. Legjobb barátim házában idegen vagyok. Más levegő jött be Magyarországba; kihalt, kiveszett a régi jó nemzedék. Elfinyásodtunk végképen.“*

Nem maradt számára más, mint az emlékezés.

Pálffy rokonszenves alakítása Korhányi, kinél ügyesen

* Pálffy Albert: Az atyai ház, 125. lap.

tudta kikerülni, hogy a régi világban gyökeredző táblabírókat egyszerűen a maradiak ellenszenves táborába tegye.

A regényben még három táblabíró-alakot mutat be, de ezek már nem ilyen sikerültek. Különösen Verseghy Miklósé nem, ki egészen az új kor levegőjét hozza magával. Pénzember és ügyes diplomata. Rokonszenves vonásokkal, melegséggel rajzolt alak Barkonyi Sámuel táblabíró. Benne már több van, mi a táblabíróra jellemző. Így becsületes, puritán jellem, s lényén elömlő lágyság, mely pipázó szelíd táblabíróinkat idézi fel előttünk.

Ugyanezen regényben elmosódottan bár, de ismét megjeleNIK a negyvenes évek irodalmának táblabíróalakja Horoglaky személyében: falusi fajankó Pesten és szalonban, amelleTT önző, közönséges hozományvadász, végül pedig megcsúfolt, nevetséges figura. Ez a régi visszhang azonban nem zavarja a hangulat említett irányát, amely itt a többi alak rajzában erősen és egységesen jelentkezik.

E hangulatelhajlást találjuk meg halk reflexiókban A régi Magyarország utolsó éveiben című regényében is, továbbá Vadnaynál és Abonyi Lajosnál is. Abonyinak A mi nótáink című regénye a táblabírókat bírói tisztségükben mutatja be és már mint igazságos, becsületes bírakat, melegszívű embertársakat.

Ezek az alakok mintegy átmenetiül. szorgalmak a szatirikus táblabírótipusokról a kegyelet és rokonszeny által idealizált alakításokhoz. Ide tartozik Vas Gerebennek Tapadó, Baltay és Jókainak Tarnaváry táblabírja is.

Vas Gerebennek bármely könyvét kinyitva, a magyar föld s a nemesi kúriák illata csap meg egyszerre, s megelevenedik az egész elfeledett, eltemetett táblabíróvilág ódon levegőjével, patriarchális szokásaival, egyszerű, nemes erkölcsével. Fel-támad az elmúlt idők szelleme, elmúlt emberek jelleme. „Mint az égő háznak üszkeiből hozom el személyem szerint azt a tükröt, melyben múltunknak képeit még megláthatjuk, visszaemlékezésemnek erejével mutatom meg az egykori laknak belsejét, az ódon bútorokat, az ősi erkölcsöket, melyek századokon keresztül biztosan vezették nemzetünket, s vezetendik a későbbi korszakban, ha a járt útról letérni nem fogunk.“

Vas Gereben regényes korrajzaival elszigetelt jelenség irodalmunkban. Mint írónak, számtalan fogyatékosága és árnyoldala van, azonban nemes tendenciája, határozott erkölcsi törekvése felemeli. Minden erejével, tudásával arra törekszik, hogy a magyarságban elhintse a fajszeretet magvát, s apostoli lelkesültséggel hirdette a magyar faj életrealóságát és szebb jövőjébe vetett hitét.

Alkotó- és jellemzőképességének fény- és árnyaoldalai szinte egyensúlyban tartják egymást.

A főcselekmény regényeiben színtelen, sablonos szerelmi történet, vagy a valójában nagy, de kezében eltörpült, elszegénye-

dett történelmi esemény. Viszont a főcselekményt elborító epizódok találóak, elevenek, frissek és színesek. Ebben van a regény, fővonzóereje. Hasonlóképp vagyunk Vas Gereben ábrázolóképességével is: a regényben teljesen elhibázott jellemrajzok váltakoznak, pompásan eltalált alakokkal. Az előbbieket a fő- az utóbbiak az epizódyszerű alakok személyében. Vas Gereben ugyanis a jellemzés technikájához nem ért, lelkiállapotokból elhatározást, cselekvést és következetes jellemeket fejleszteni nem tud. ^k Jellemeinél egészen hiányzik a lelki élet rajza, csakúgy az indulatok, szenvedélyek festése pszihikai motívumok, lelki indítékok szerepeltetése. Pár esetvonással tipikus képet festeni ellenben nagyszerűen tud, azért sikerültek oly jól epizódalakjai, kik a megszólalásig hűek és találóak. Ezek mind típusok, egy osztály, egy faj jellemző tulajdonságai vannak bennük egy képbe foglalva.

Valamint legmesteribb a nép élet és patriarchális szokások festésében, úgy legkitűnőbb alakjai is a nép- és a táblabíró nemesi osztályköréből valók. Alakjai különböző rendű, rangú emberek, de összekapcsolja őket a faj. Valamennyi izig-vérig magyar ember, a magyar faj szintiszta jellemvonásaival.

Ezen faji bélyeg uralkodó jegyében kapcsolódnak össze magyar nemesei. Egyik még a régi szokások és hagyományos erkölcsök, a nyolcszázéves alkotmány elszánt védője, a másik már az új tanok buzgó hirdetője; egyiknek vonásain konok tagadás, a másik már lassan álmétkodva eszmél, a kiválasztottak homlokán apostoli lelkesültség, mégis valamennyi egy, minden ízében, minden megnyilvánulásában: magyar nemes.

Vas Gereben táblabírái nem elmélyített egyéniségek, s következetesen fejlesztett jellemek, de élethű vonásokkal rajzolt igazi magyar táblabírók és pedig ennek az osztálynak minden politikai és jellemárnyalatú fajából. A táblabírák arcképcsarnoka ez, megismerhetjük benne egy kulim társadalom minden színezetét.

Meg kell azonban jegyeznem, hogy Vas Gereben végtelen fajszeretete hatja át valamennyit, egy sincs közöttük, ki a táblabírák agyoncsúfolt, megbélyegzett fajtájához tartoznék. Még a legszélsőségesebb, legmaradibb alakja. Tapadó számára is talált mentséget, még az ő alakja is szeretettel rajzolt. S éppen ez a fajszeretet választja el ez utóbbiakat a táblabírák ellen-szenves, szatirikus alakjától.

Tapadó személyében megtaláljuk a rendi társadalom minden hibáját: az önzést, a szűk látókört, a korlátoltságot, csupán kiváltságait féltő és ahhoz ragaszkodó magyar nemest, s az együgyű falusi táblabíró komikus alakját, mégis a színek nem bántóak, nem rikítóak. Tapadó személye mindemellett rokonszenves.

Vas Gereben mindent átfogó megértéssel kezeli a magyar fajnak ezt a nemes, de téves irányú hajtását is. Megérteti

velünk is ennek lelki és érzelemlilágát. Tapadó az egész szellemi és lelki konstrukciójánál fogva a rendi társadalom hajtása, nem volt rossz, nem volt jobbágynyúzós, jószántából utolsó bekecsét is odaadta volna, de mind őseitől örökölt felfogása, mind életében szerzett tapasztalatai csak arról győzték meg, hogy a magyar haza minden java, áldása a nemest illeti,— a jobbágyé csak a teher. Nem volt ő művelt, s nem örökölt ő szociális érzéket, hogy ennek etikumán gondolkozott volna, örült, hogy ő magyar nemesnek született s élvezte annak boldogító előnyeit. És most ezt látja veszedelemben, anélkül, hogy fel tudná fogni okát.

Mély álmélkodással hallja az új tanokat s a régi jogrendnek a maga valójában igazságtalan és emberhez méltatlan mivoltának feltárásánál „a mi (hegünk bizony eltátotta száját“. Sohasem jutott neki ilyesmi eszébe, s most egész halványan valami kis fénysugár jutott hozzá. Vas Gereben ügyesen rajzolja meg ennek a jámbor, maradi táblabírónak feleszmélését, meglepetését, csakúgy, mint lesújtottságát, midőn később látja magát nevetség tárgyaként újságokban, szalonok társalgásában szerepelni, hibáival pellengérré állítva, s érzi, hogy az új idők forogtagában gyámoltalanul, tehetetlenül és otthonában is idegenül lézeng.

Ő azonban sokkal inkább az együgyűek, s bizony meglehetősen korlátoltak közé tartozik, hogysen az író fokozatosan megtéríthette volna az új eszmék számára. Ennek lelki hátterét megrajzolni neki különben sem volt ereje, ezt végül is az események kényszerítő hatására bírta.

Tapadóban érzékelteti Vas Gereben a régi társadalom legkonzervatívabb, legcsökönyösebb és korlátoltabb felfogású rétegét, de megérteti velünk annak oly egyszerű lélektani és emberi magyarázatát.

Tapadó nem éles szatírával, hanem inkább csak jóakarató humorral rajzolt alak, kit megérttet és megszerettet velünk az író.

Ez a fajszeretet sugárzik Baltay (Nagy idők, nagy emberek) alakításából is. Ő egyike a legmaradibb, legcsökönyösebb, mozdulni nem akaró táblabíró típusoknak s mégis egyik legnemesebb alakja Vas Gerebennek.

Baltay egy fokkal már idealizáltabb alakítás, mint Tapadó: ezzel szemben csak jóakarató elnézést, megértést tanúsítunk, Baltay maradiságát ellenben csak túlzásaiban találjuk hibáknak, valójában erényeknek, lelki rugóit helyeseknek érezzük.

Baltay az elnemzetietlenedett kornak bús magyarja, a régi szokások és erkölcsök féltékeny őrzője.

A külföldről beszívárgó kultúrával együtt meghonosodnak az idegen szokások, nyelv, divat és erkölcsök is, s a magyar nemzeti jelleget mind szűkebb térre szorítják. Ez a jelenség, mint sok magyar embernek, úgy az ő szívét is mondhatatlan

szomorúsággal, keserőséggel töltötte el. Látja a régi, egyszerű és tiszta erkölcsöknek kiszorítását, az „új módi“ által s a régihez hív magyarság számát napról-napra apadni. Szorongva tart szemlét öreg, hűséges hajdújával a megcsappant seregen, s ha ismét eltávozik valaki közülük, Baltay mind komorabb lesz s mélyebbre ereszkedik lelkében a keserűség fullánkja.

Kopni kezdett a régi, egyszerű élet s mintha csak az ősi épület köveit lopnák meg, oly szentségtelenné kezd válni szemében minden újítás. Ő maga később lett volna visszamenni Ázsiába, mintsem elhagyjon ősi szokásaiból egyet; vagy inkább megtagadta legjobb barátját, mintsem elnézzen neki valami gyöngeségét, szokását, mi a régi állapothoz nem illett. Hogy maga körül a régi levegőt teljes tisztaságában megőrizze, „rovást“ tartott. Minden házbajárónak van egy rovása: ha olyant cselekszik, ami jóra való magyar emberhez nem illik, rovásra kerül. A rovás a harmadik vonásnál megtelik, — „azt a házból kimarasztaljuk“ — ismétli a hajdú a parancsot.

Ez irányban azután túlságba megy. Már nemcsak a nemzetiséget valóban veszélyeztető szertelen külföldi utánzások elkeseredett ellensége, hanem kérlelhetetlen makacssággal ostromozza azt is, ki nem hódol azon külsőségeknek, szokásoknak, melyeket nem is faji sajtáságként, hanem csak meghonosodott hagyományos szokásként bírt a magyar nemesi társadalom. Ilyenek pl. a pipázás, borivás, vadászat stb. is. A nemzetiség egyetlen biztosítékát látja már ezekben a külsőségekben s amily görcsösen ragaszkodik ezekhez, épp oly gyűlölettel viseltetik minden újítással szemben, mi nem apáink hagyománya. Ez utóbbi esetben már eleve elvetendőnek tartott minden újítást, legyen az a legtisztább hazafiúi megnyilvánulás, legszükségesebb reformkérdés, a haladás elengedhetetlen feltétele.

Ez a szűk látókör különösen éles vonásokkal domborodik ki, midőn az irodalom ellen foglal állást, azt is csak a féle újfajta bolondságnak tartva. Hisz apáink is karddal szereztek és tartották meg az országot, nem tollal.

A kultúra jelentőségéről s nálunk annak nemzeti szempontból is felbecsülhetetlen értékéről fogalma sincs. Megveti és kigimyorja az eddigi primitív gazdálkodási, állattenyésztési módszer célbavett okszerű fejlesztését, Festetich intézetét, Batthyány gypjútenyésztését stb. Itt már egészen a szűk látókörű, korlátozott nézetekkel telített falusi nemessé rajzolódik.

És mégis Vas Gereben táblabírái között a legrokonszenvebb alakítás. Érezzük benne a legtisztább ősmagyart, a hazafiság szent tüzét lobogni, kinek konzervativizmusát nem önérdek, kényelemszeretet, kiváltságaihoz való ragaszkodás vezeti, hanem egész valóját betöltő fajszeretete, érte való rettegés és ragaszkodás. Az ő maradisága megtelik mély nemzeti tárta lommal.

Ezenkívül megtaláljuk benne a régi világ nemes urának

legtisztesebb, legszeretetremléttöbb alakját. Ennek kidomborítására Vas Gerebennek nagyszerű színei vannak.

Vas Gereben szereti a régi nemesi világot, annak szokásait, erkölceit, azért belső helyesléssel rajzolja azokat. De az új kor embere is megszólal benne, s alakjait ezért mind megtejtifaz új tanok számára, hogy kedvelt alakjait kedvenc eszméivel összekapcsolja. Így Baltayt is. Ez azonban már nem tartozik a típus egységéhez, azt megbontaná.

Ilyen átmeneti típusnak tekinthető Jókai Kárpáthy Zoltán című regényének Tarnaváry táblabíró alakja is; bár tipikusan maradi, konzervatív táblabíró, de ezáltal, hogy e típus jellegzetes sajátosságait, melyek azelőtt hibák és bűnöként ostoroztattak, Jókai a táblabíró egészséges, friss egyéniségének, eredetiségében, sajátosan magyar psychéjének színezésére használja csak, s alóla nemes jellemet, benső értékeket domborít ki: Tarnaváry üde, eredeti jelenséggé, szeretet- és tiszteletreméltó táblabíróalakká rajzolódik.

Ő már kívül jutott a politikai villongások és küzdelmek körén, s így jellemében már nem találjuk meg a politikai ellenszenv által torzítva rajzolt vonásokat, viszont az eszményítő tendencia erős színezete is hiányzik még belőle. Látszik, hogy az író semmi célzatosság nem vezette, alakja azért oly egészséges, friss és természetes.

Kevés van benne, mi a magasállású hivatalnokra jellemző, s a septemvir úr tekintélyes, szigorú külseje alól csakhamar fájának és korának jellegzetes alakja, az alföldi táblabíró bontakozik ki. Olyan „semmi lében meg nem főzött“, egészséges, eredeti fajmagyar, az a nyakas hazafi, ki az ő nagy hon- és fajszereletében az ezektől való túlságos elaragadtatás szűk látókörén át szemléli a világot. Mindent szépnek és jónak talál, ami magyar, az ipar és kereskedelem minden vívmányáért nem adná oda a jó magyar földet, s a külföld semmi kultúrelőnyéért sem cserélné el semmit a mienkből. Ez utóbbit ő különben sem nagyon értékeli. A technikai vívmányoktól irtózik. Még életében soha hajón nem ült. Fiatal korában a követséghez neveztetett ki, inkább lemondott róla, s egész pályáját újból kezdte, „hogysen olyan fabörtönbe zárassa magát, melynek nincsen egyéb fundamentuma, mint a víz“. ... „ . . . Rá nem ülnék egy gőzhajóra, ha mindjárt Széchenyi maga volna is a kormányos, s ha három tűzkármentesítő intézetbe volna assecurálva minden hajam szála.“

Természetesen ő maga sem áll az európai műveltség színvonalán. A Corpus Jurison kívül minden tudományt feleslegesnek és bolondságnak tart. Szemében a színészek és írók“ még pénzért síró komédiások, éhenkórász csavargók, kiknek társasága nem egy magyar úrhoz való.

Világos, hogy ilyen elvek mellett hiába keresnök benne kora lelkes reformerét. S bár a politikai pártusákban a hala-

dók táborában találjuk, mint egyik legindulatosabb, legszenvedélyesebb pártvezért, nem szabad felednünk, hogy nem az újíttóval, hanem csak a szenvedélyesen politizáló megyei táblabíróval van dolgunk, kire már hagyományos örökségképen szállt, hogy alkotmányos jogait a zöldsasztalnál gyakorolja. Az, hogy a haladók pártjánál találjuk, nem jelent semmit, szomszéd megyében épp oly lelkes vezére, erős vára a konzervatívoknak. Itt Kőcserepy, ott Kutyalvy Bandi-féle emberekből áll az ellenfél, ezeket üti, s biz ő nem igen szokta nézni, hogy mivel üt az emberre. „Üt, ami a kezébe akad.“ Jelen esetben a politikával.

Eredeti nézeteinek Szentirmayhoz írt leveleiben ad kifejezést, zamatos, ötletes megjegyzéseivel fűszerezve azt. E sorok amellet, hogy Jókai verőfényes „bajusz alatti“ humorának legkedvesebb, legmegkapóbb megnyilvánulásai, egyszersmind a septemvir eredeti egyéniségének legkacagtatóbb megnyilatkozásai is.

Egyébként melegen érző, nemes szíve van, de mintegy szegyeivé¹ természetének lágyabb vonásait, érdes és darabos külső alá rejti azt. Nem igen sokat törődik az emberekkel, mindenki vel nagyon kurtán szokott bánni s nem válogatja a szót. Modorában, fellépésében meglehetősen nyers és goromba, de kárpótlást nyújt ezért tiszta, nyílt és egyenes jelleme. Becsületessége nem az a „nem lop, nem csal“ becsületesség, hanem az az ősi természetű tiszta jellem tulajdona, mely ösztönszerűleg és mintegy önmagából kifolyólag tart távol magától mindent, ami nem nemes, s önérzettel párosulva mindent, ami képmutatás.

Hirtelen, hevestermészetű, rögtön haragra lobbanó, s ilyenkor valósággal tombol. De épp oly hamar le is csillapul. Haragja nyomtalanul tűnik el, sebeket nem ejtett, nem volt benne fullánk, mert nem vegyült bele sohasem gyűlölet. Jurátusainak ugyancsak kemény sorsuk van nála. Vendégségben az előszobában hagyja őket, fát vágat velük, éjjel a sárban a lámpát viszik a kocsija előtt, s a legcsekélyebb dologért kíméletlenül lehordja őket. S azok mégis szeretnek nála lenni, szerették őt, mert haragján át ismégérett szeretetét sugárzó lelke, darabos, de tiszta jelleme.

Tarnaváry alakja nem a táblabírotípusnak oly gyakori, semmi éleiet nem lehelő ecsetvonásokkal való ábrázolása, mely esetleg hüen örökíti meg az illető típus egy-egy vonását, de ezenkívül üres. lélektelen báb. minden egyénítés nélkül: Tarnaváryban a táblabírónak valójában mégis szeretetreméltó fonákosságai és ferdeségei szerencsés együttesben találkoznak a septemvir zamatos humorral megrajzolt eredeti egyéniségével. Friss, kacagtató epizódokban domborodik ki belőle az alföldi táblabíró sajátos felfogása és magatartása a civilizált államok és társadalom szokásaival szemben. így pl. amidőn Dabróni párbajra hívja, éktelen segítségdíjtában tör ki. s ellenfelét

megkötötteti s mint gyilkos merénylőt viteti el a vármegyeház börtönébe. Megtaláljuk benne a táblabíró minden jellemző tulajdonságát: a falu tornya patriotizmust, a külsőségekkel semmit sem törődő társadalmi nyersséget, a falusi ember egyszerűségét, tudatlanságát, de egyszersmind a nyílt, becsületes jellemet, úri önérzetet s a jó szívet is. Lelke mélyén ott van, s bevonja egyéniségét az ódon táblabírák derült, nyugodt, optimizmusa is.

Jókai nagy zsenialitása abban is megnyilvánul, hogy mindegy megérezte, eltalálta, hogy mit kíván a közönség és hangulatának megfelelő tudott nyújtani. Mint az 1848 előtti hangulattal Hétköznapiok című regényében, úgy később a Bach-korszak magyarságának szellemével is harmóniában találkozott.

A régi jó táblabírák-ban a régi megyéket eleveníti meg patriarchális tisztviselőikkel és intézményeikkel, mert a paragrafusok labirintusával agyonnyomott közönség előtt eldorádónak tűnik fel a kocsiülésről élőszoval ítélkező, régi, jóízű szolga-bíró.*

És valóban, a zsarnoki önkény, a keblekre nehezedő fojtogató elnyomatás alatt milyen könnyűnek, milyen szabadnak tűnnek fel a régi patriarchális kor, a régi vármegye, az egyszerű közigazgatás és törvénykezés. A rosszban visszaemlékezve az előbbieket fonásai és hibái is elhalványodnak, no és elmúltak már a pártvillongások, politikai szenvedélyek, indulatok, ideje volt már az öreg táblabírákat is megtisztítani a sok sártól, eltorzított vonásaikat is kisimítani.

Ezek a csendes tekintetes urak, akik nem tettek szemrehányást a történelemért, hanem akik még egyszer odarakták most már legutolsó áldozatukat a haza oltárára, s azután csendben eltűntek, megbánást, szemrehányást idéztek fel a multakért.

Jókai is, ki 1848 előtt hangot adott a kor hangulatának (Hétköznapiok), most siet meghajtani a legnagyobb kegyelet zászlaját ezek előtt „a kitréfált, kinevetett, elpusztult, örök nyugalomra tett ódon táblabírák“ előtt, s itt a táblabíró már egész idealizált alakban jelenik meg.

E munkája azt mutatja, hogy Jókai megérezte és a maga valóságában átlátta ezek sorsának igaztalan, szomorú voltát.

„Vixtrix causa diis placuit sed vieta Catoni“, ő a legyőzöttek pártját fogta. El akarja törölni a megbélyegzett, eltorzított vonásukat arcukról és tiszteletreméltó, nemes alakjukban akarja őket megörökíteni.

Legnehezebb azonban a már egyszer köztudattá vált komikus fogalmat ismét tiszteletreméltó piedesztálra emelni. Még Jókainak is nagy feladat ez. akiről pedig azt mondja Mikszáth

* Mikszáth: Jókai élete és kora, 62. lap.

Erdély aranykorával kapcsolatban: „Olvashatsz utána száz történetet, Apaffy vagy Teleki Mihály mégis csak az marad, aminek Jókai állította be.“* Nem mintha alakjai annyira igazak, hűek, valóak volnának, hanem mert annyira színesek, élesek és megkapóak.

A táblabírák itt sem mentek Jókai-féle jellegzetes túlzásoktól, annál kevésbbé, minthogy a vezéreszme is hajtja őket. „A táblabíró volt az ország közigazgatása, közigazdászata, mérnöke, vízsabályozója, törvényhozója, bírása, ügyvédje, orvosa, költője, tudosa, könyvcsinálója és könyvmegvevője“ — állítja kissé éles túlzással.

Meg kell említenünk, hogy Jókai nem emlékei után dolgozott, hanem köztudomású dolgokat kiszínező fantáziájával. Jellemző erre Kemény Zsimond nyilatkozata a cenzornak. Ez ugyanis a Pesti Napló folytatásaiban olvasta a fentemlített regény egy-két tárcáját, s magához hívatta Keményt, hogy a regény a régi közigazgatás dicsőítésével foglalkozván, nem lesz-e persziflázs a mostani közigazgatásra. Kemény megnyugtatta őt azon az alapon, hogy Jókainak éppúgy nincs fogalma a régi közigazgatásról, mint a mostaniról, ennél fogva nem is persziflálhatja azt.

Mint politikai regény, elmarad a műfaj gyöngyei mögött, de célját nagyrészt megvalósította vele. Ha nem is törülhetett ki az emlékezetből a táblabíró komikus, groteszk figuráját, de fölébe helyezte a régi magyar táblabíró becsületes, tiszteletreméltó alakját, arany szívét, kedélyét, jellemét. „A régi jó táblabírák“ szállóigévé lett s mellette ma már csak a táblabírák humoros, itt-ott komikus emléke él, de a megvetett nem.

A regény idealizált alakban mutatja be a régi megyei közigazgatást s ennek embereit, a táblabírákat. Ők, kiket eddig mint kiváltságaikkal rítul visszaélőket, a népet zsaroló földesurakat, embertelen szolgabírákat, hivatásukat megcsúfoló bírákat láttunk szidalmazni, ostorozni, itt azt a kedvező helyzetet, mit számukra a sors juttatott a nép gyámolítására, támogatására használják, atyai jóindulattal örködve felettük, s mint bírák, tiszta lelkiismerettel, sziklaszilárd jellemmel, bölcs ésszel osztják az igazságot.

Kiemelkedik közülük Lippay alispán alakja. Ment minden politikai színezettől és vonatkoztatástól, csupán mint a megye alispánja és táblabírája mutatkozik be nekünk. Alakja kissé idealizált, s itt-ott előbukkan belőle a Jókai-féle ezermester, de lényegében valószerű. Tán szívósabb egyéniség, határozottabb és keményebb ember, mint amilyenek általában jovialis táblabíráink voltak, s hiányzik lényéből az oly jellemző naiv tudatlanság, de azért még egészen és harmonikusan táblabíró.

Teljesen pótolja a hiányt, s helyreüti a táblabíró jellem

* Mikszáth id. munkája, 244. lap.

ejtett csorbát, keresetlen, őszinte lényének, derült, mosolygós világnézetének és természetes, becsületes jellemének rajza. Hamisítatlanul táblabírói benne az a nemes egyszerűség, mely irtózik minden komédiázástól és alakoskodástól. Jót tesz, mert ez nála ösztönszerűleg fakad lelkéből és lényéből, épp úgy, mint a becsületesség és tisztesség, de nem érzeleg, nem szereti jótetteit érzélgős jelenetekbe burkolni.

Ilyenkor rendszeren anekdotái mögé menekül, melyeknek kifogyhatatlan tárházát bírja. „Az ő adomái vetettek véget a legingerültebb vitáknak a közgyűléseken, az ő adomái fejtették meg ii legbonyolultabb jogkérdéseket, azok engesztelték ki a haragvó feleket egymással, azok paralizálták a legsúlyosabb dikciókat, azok deríték fel még magát a halált is.“*
íme, a jószívű, örökké anekdotázó táblabíró.

Pompás, színes jelenetekben domborodik ki azután a patriarchális kor embere, ki a helyszínen oszt igazságot, nem paragrafusoktól korlátozva, hanem saját bölcs belátása szerint s ki a büntetéseket patriarchális egyszerűséggel stante pede ki is szolgáltatja. Röviden, egyszerűen és határozottan rendelkezik, ítélkezik. Ez ellen nincsen apelláta. Itt már előtérbe lép a megye főnöke, a régi nemesi vármegye nagytekintélyű, nagyhatalmú alispárja. A tekintélyek korának embere: „én nem vitatkozom, én ítélek“.

A népnek valóságos atyai támogatója, védője. Ezen a ponton ügyesen oldotta meg feladatát Jókai. A táblabírák, mint megyei emberek, hivatalból védői voltak a jobbagynak földesúrával szemben, s ezt akarta érzékeltetni Jókai itt. Csakhogy a földesúr rendszeren maga is táblabíró volt, itt pedig a földesúrnak igen alávaló, igen aljas szerep jutott. Ez ellentétbe került volna a vezéreszmével. Kapóra jött hát nagyon a haszonbérelő, Krénffy, a parvenü. Ezt be lehetett feketíteni a legsötétebb színekkel, ki ellen azután a táblabírák védik a népet. A parvenuk a Bach-korszakban valósággal előzönlük az országot, úgy, hogy Krénffy alakjának erős volt az aktualitása.

Ugyanez a beállítás a táblabírók bírói funkciójának ki-domborításánál. Lippay alispán itt a törvényszék elnöke, a bíróság legnemesebb képviselője. Ellentétben a Bach-korszak hivatalos csúrés-csavarásától, a megyei törvényszolgáltatás jelene egyszerű, keresetlen, minden külsőségektől ment. A „tisztos, komoly férfiak“ minden hivatalos jelmez nélkül ülnek ott, csakis komoly és nagy hivatásuk szellemétől áthatottan. (Óriási ellentétként Eötvös statáriális törvényjelenetétől.) A táblabírák bölcsen, részrehajlatlanul és megvesztegethetetlenül ítélkeznek. Pedig sok a kísértés, sok az akadály, gazdag, befolyásos ember áll a törvényszék előtt, kinek sok a pártfogója, lekötelezettje. Mindent elkövetnek, mindent megmoz-

* Jókai: Régi jó táblabírák. I. kötet, 31. old.

gátnak érdekében, hogy a bírakat engedékenységre bírják, de hasztalan. Sem a pénz, sem a felső hatalom nyomása, de még a szerelem csábítása sem használ. Lippaynak egy életen át őrzött szerelme fordul meg a kockán, de ő gondolkozás nélkül dobja el magától, „mert ha a régiek szerelmén nem is fogott a rozsdá, de a régiek jellemén sem“.

Jókai itt mint a megye vezető embereit, földesurait és mint birokul világítja meg és idealizálja a táblabírákat. A politikai vonatkoztatásokat teljesen kikapcsolja.

Vas Gereben táblabíróalakjainál ez utóbbi fontos szerepet játszik. A kor politikai életébe mint főszereplőket helyezi a táblabírákat s aszerint egyéníti is őket, amint egyik vagy másik politikai irányhoz tartoznak.

A Juratus-élet című korrajzban Vas Gereben az átalakulás folyamatát rajzolja, különös tekintettel arra, hogy az események zajos viharában a hangulatok és irányzatok áramlatában mily fejlődésen megy át egy szellemi és lelki berendezésnél fogva tipikusan konzervatív táblabíró.

A lélektani háttér itt már valamelyest megrajzolt, míg Tapadónál teljesen hiányzik.

Faragó Péter alispán a múltból táplálkozó magyar nemes; szellemileg egészen a klasszikus világban él és műveltségére, sőt lelkére is ez nyomta rá bélyegét. Felszívta azok életfilozófiáját, s e higgadt, békés életbölcselettel igyekezett élni. Azaz értéknek tekintette az életet, megbecsülte annak javait, élvezte szépségeit, szem előtt tartva mindig a horatiusi mérsékletet, az egyszerűséget, a középútat. Azt tartotta, hogy a lélek tökéletességét s a legnagyobb szépségeket már elérte az ó-világ, nincs mire törekedni, s miután a magyar föld tejjel-mézszel folyó kánaán, a magyar nemesnek patríciushoz méltó előjogai vannak, — nincs mit kívánni, tehát tökéletesen meg volt elégedve. Az emberek hibáit, gyöngeségeit, a megértés szemüvegén át nézte, s igyekezett nyugodt bölcsességéből világot deríteni, této-vázónak, csüggedőnek. A tekintély és becsülés járt nyomában, egy megtestesült múlt volt, annak legnemesebb példánya.

Ezt az ódon alakot arra az időpontra helyezi Vas Gereben, hol a korhangulat nem visszafelé tekint már, hanem előre való haladást követel és pedig sebes haladást, az általános jólét jel-szavával. Bemutatja azokat a pondusokat, melyek e csendes, megállapodott gépezetet előre kényszerítik, s közben megrajzolja a fejlődés folyamatát. Egyszersmind megjelöli egy konzervatív táblabíró egész politikai pályáját is.

Visszamegy a táblabíráknak az alkotmány elleni támadásokkal vívott kemény harcaikig s az alkotmány épségben tartása körüli felbecsülhetetlen és kizárólagosan őket illető érdekig. Faragót szembeállítja az író az 1823-iki törvénytelen fejedelmi nyílt parancssal, melynek felolvasása után az alispán feltette süvegét, jelezve, hogy a gyűlés szétoszlattatik, a

vármegye nincs jelen, s a megyeházát bezáratta mindaddig, míg azon „Doluit páter nostro“ kezdetű nevezetes levél megérkezett. Nyakas kuruc volt, s a királyi leiratot nem ajándéknak, hanem jogos követelésének tekintette, miért is a főispán felszólítását, hogy a királynak köszönetet szavazzasson, visszautasította. Itt még a kormány legnehezebb ellenfelét találhatta benne.

Midőn azonban azt veszi észre, hogy az alkotmány eddig legerősebb sáncainak bizonyult nemesi kiváltságokat egyszerre maguk e kiváltságok birtokosai kezdik döngetni, ezt minden bécsi támadásnál veszedelmesebbnek találta, s a kormány más forrásból eredt, de ugyanazon állásfoglalásában találta meg a szövetségest.

Konzervatív állásfoglalásának alapoka, hogy nem hisz az új eszmék megvalósíthatóságában s fél a bizonyost elvetni kezéből. Fél részt ütni az alkotmányon, nehogy annak kapuján a jogtalan hatalom besétáljon.

Nem hisz a pallérozatlan magyar nyelv felvirágoztatásában sem s ezért nem akar megválni a latin nyelvtől, mely eddig a tanulást és tudást — ha egyirányban is — követelte. Határozott meggyőződésésként vallotta mindezt, de nemes jellemek és komoly gondolkodók sajátjaként, kiket nem kormányoz álszemérem, kicsinyes hiúság, nem zárkózott el a megismeréstől, s ha meggyőzetett, azt be is vallotta.

Ezt az átalakulást, a megtérés folyamatát megrajzolni kissé nagy feladat volt — Vas Gereben komponáló és jellemfejllesztő képességének, azért ezt csak nagyobb vonásokban mutatja be. Egy-egy megvalósult eszme, főképp pedig elmelkedés által vezetetti őt új meggyőződésre; a magyar nyelv életképessége felvirágoztathatása iránti hitét Zalán futásának hatalmas, gyönyörű sorai adták meg neki, politikai elvek közép-útjára pedig főleg szemlélődés, gondolkozás útján jutott. Segítette őt ebben az a tapasztalat is, hogy párthíveit nem egy alap gondolat, érzés és cél fűzi össze, hanem igen sokat közülük csak rút. önző önérdék. Belátta, hogy uralkodni kell ez alantas önérdék felett, s ami a haladók eszméi közül jó és nemes, azt el kell fogadni. Ez volt az a határ, hova eljutott, ez azon elv. melynek jegyében a jövőben dolgozni akart. „. . . Végezzük a ránk szabott munkát becsülettel: mérsékeljük pártunknak túlságát. okosan engedjünk, ezt az idő követeli.“*

Természetesen itt Vas Gereben több politikai nézetének ad kifejezést.

A haladók és konzervatívok pártjából annak legnemesebb képviselőit emeli ki. (Csillag. Faragó), kik mindkét pártban a mérsékletre törekszenek. Ezek egyesülése, s azon pont. melyben ők ketten megegyeznek, válik üdvére a hazának, a nemzetnek.

* Vas Gereben: Juratus-élet, 273. lap.

A politikai ellenfelekre szükség van, a harcban érik az eszme, s itt tisztul meg minden salakjától. A túlzott maradiság a szemétdombon hagyná a nemzetet, de a túlzott haladás az örvénybe ragadná.

A nemzet napszámóainak Kállay Miklós alakja már a régi és az új világ mesgyéjén áll. Egyikhez sem tartozik már teljesen. Egyénisége, hajlamai még a régi világ típusává teszi, de szelleme, lelke már fogékony az új eszmék iránt. Sajátos vegyülete a régi társadalom és az új kor emberének. Életmódjában, szokásaiban s egész jellemében az ősi jellemvonások dominálnak. A híres, hatalmas alispánok kiváló típusa, ki erős kézzel, éles ésszel és helyes ösztönnel, de mindenekfelett nagy tekintéllyel vezeti a vármegye dolgait. Büszke őseire és tekintélyére sokat ad, de patriarchális nyájassággal és jósággal viselkedik jobbjai iránt, kik benne mindig gondjukat viselő s javukat akaró földesurukat látták.

Házát magyar levegő tölti be, csak magyar nyelvet, magyar szokásokat tűr. A vendégszeretetről híres Szabolcsban ő az első vendéglátó házigazda.

Egészen véve fájának egészséges, józan embere. Lelke azonban már ébredezni kezd, igaz, még csak egész halkán, szinte leheletszerűen, de már érezzük benne a nemes eszmék előharcosát.

Vas Gereben azon alakjai közé tartozik, kiket ő előszere-ttel vesz a XIX. század hajnaláról, melyet itt-ott már megérintett az új idők szele.

Régi. nemesi típusok ezek, de szellemi és lelki kiválóságuknál fogva alkalmas talajok arra, hogy a nyugati szélről erre sodort, eltévedt mag bennük gyökeret verjen és lassan megérjen.

Ezek vezetnek bennünket pipázó, agarászó urambátyáméktól a reformok lelkes harcosaihoz.

Irodalmunkban eddig még senki sem emelte ki, hogy volt a táblabíróosztálynak olyan rétege is, mely maga állt a reformmozgalmak élére, s hogy számos kultúrvívmányunk, intézményünk létesítése az ő lelkes szónoklataiknak, törekvéseiknek s áldozatkészségüknek gyümölcse. Egy alispán című regényében Vas Gereben ezt a típust érzékelteti.

A szabadságharc s az abszolutizmus hatása megérzik az ő egyéniségén is. A túlzott radikalizmusnak hátat fordít s áttér a mérsékeltbb nézetekre. Tisztelet ébred benne a múlt iránt, szeretet és kegyelet érzése a régi nemesi világ s annak alakjaival szemben.

„Emlékszem, mikor valamennyien hangosan beszéltük: lejárt a tekintélyek kora! Akkor nem hittem, hogy káromolom az eget; de mert káromlottam, bűnbánatom jeléül nem verem

ugyan mellemet, mert az igen gyöngé elégtétel volna. Nagyobb elégtételt kell adnom, a kegyeletet hozom meg a tekintélyeknek.* Ennek a tendenciának áll szolgálatában említett regénye.

A Nemzeti Színház, vakok intézete, takarékpénztár létesítésének középpontjában a táblabírákat helyezi, mint a hazafiasság áldozatkésztségét és felvilágosult eszmék harcosainak mintaképét. Előterben áll Földváry Gábor alispán, kinek eszményített alakján keresztül az egész osztályt akarja dicsőíteni. Ez a tendencia kifejezésre, jut az alábbi sorokban: „Látva, amit maradandót tettünk, büszkén elmondhatjuk, hogy igenis, mi táblabírók voltunk, s mert az érdemek megjutalmazására sem elosztogatandó javadalmaink, sem érdemjeleink nem voltak: ha valami jeles emberünknek elismerésünket akartuk tudtára adni, megkértük, legyen jó barátunk, legyen táblabíró. S e cím olyan volt, hogy még a legmagasabb cím mellett is megért, hisz még a portugál királynak az apja is táblabíró volt.“

Földváry Gábor Pest-Pilis-Solt megyék híres, tekintélyes alispánja, ki a régi alispáni hatalmat nagyszerűen tudja felhasználni a lelkes reformer céljaira. Tulajdonképpen egészen az új kor emberének kellene tekintenünk, ha nem domborodnék ki alakja körül oly erősen a régi alispánok hagyományos nimbusza. Egyébként tipikus táblabírói jellemvonást nem igen találunk benne.

Kiváló emberpéldány, szívós akaraterejével, tántoríthatatlan jellemmel, vasidegekkel, felvilágosult eszmékkel, mélyenszántó elmével, ki minden tudását és erejét a haza szolgálatába állítja. A Nemzeti Színház felállítását, a vakok intézetének létesítése, a dunai átvágás körül hősi munkát fejtett ki.

Azonban a nagy eszményítésben valahogy elvész a táblabíró természetes alakítása. Sajátosan táblabírói megnyilvánulásai nincsenek, úgy, hogy semmi esetre sem az a típus, kinek története így kezdődne: „akarjátok-e hallani azt a nótát, amely úgy kezdődik, hogy mi táblabírók voltunk?“ Nem volt elég emberi ehhez. Valami gépszerű pontossággal és határozottsággal haladt kitűzött céljai felé. S épp ezért kissé elrajzolt alak; sajátosan táblabírói kevés van benne.

A regény másik alakja Fáy András. Ő lágyabb vonásokkal festett, jobban eltalált portré. Alakításának főérdeme, hogy valódi lényével hűen ábrázolva jelenik meg a regényben, ragyogó példaként a pusztán hazafias lelkesedésből dolgozó, felvilágosult, józan táblabírónak. Halkszavú, szerény egyéniség itt is, kinek hazafias szolgálatai, buzgalma igazolták, hogy „használni vala életem minden törekvése, jelszava“. Földvárynak mindenben segítőtársa, küzdelmeinek osztályosa, jobbkeze és Szemere Pál által oly találóan jellemzett „haza mindenese“. A táblabíróosztály érdemeinek demonstrálására jelenik meg

* Vas Gereben: Egy alispán. 12. lap.

ő is a regényben, valamint egész röviden Kulcsár István is. alakításuk ebből a szempontból nyújt főképp értéket.

Vas Gereben helyesen tette, hogy a táblabíróosztály ezen arculatát is megörökítette a történelem igazságos kiegyenlítőseként a negyvenes évek táblabíróalakjaival szemben.

*

Az eddig ismertetett táblabíróalakítások csak mint típusok jelentek meg egyik-másik regényben, melyek közül azonban a magyar táblabíró sorsával, történetével egyik sem foglalkozott. E nagy történelmi múltú és súlyú osztály bukásának magasabb társadalmpolitikai jelentősége mellett még az abszolutizmus korának írói sem álltak meg, azok sem méltatták komoly figyelemre. A legmagasabb fok, hova eljutottak az, hogy e táblabírói osztály sorsának mély szomorúságát átérzik. Ezek is csak kevesen vannak. Ábrái, Jókai, Gyulai. Ábráit inkább a táblabírák iránti igazságtalanság, Jókait, Gyulait pedig életük szomorú, kietlen alkonya hatotta meg.

Abrai Károly A nagy hazafiak című munkáját 1865-ben írja, midőn a kiegyezés előszele bejárta az országot, nagyratörő reményeket ébresztve mindenütt, s újabb politikai mozgalmakat idézve elő. Ismét divatosakká lettek a „nagy hazafi“ s hasonló hangzatos címek adományozása és pedig rendszerint azoknak, kik fennhangon hirdették úton-útfélen magasztos érzelmeiket, de kiknél a frázisok mögött gyakran csak rút önérdek bujkált. Azonban azoknak a valóban igaz hazafiaknak, kik csendben, hallgatagon működnek s hozzák áldozataikat a haza oltárára, azoknak csak lenézés, megvetés jut osztályrészül, s igen könnyen a hazaárulókká való megbélyegzés.

Mint utószavában írja, ezt akarta Abrai éles színekkel megeleveníteni, s nem is választhatott volna alkalmasabb talajt, mint a század közelmúlt politikai mozgalmait s a Bach-korszakot, melyekben a táblabírákat, e méltatlanul kigúnyolt, megvetett hazafiakat szembeállítja a forrongás által felszínre vetett s oly jól érvényesülni tudó álhazafiakkal.

Várhalmly táblabíró talán meggyőződéseiben kissé túlzottan óvatos és lassú gépezetű, de hazáját hűen és mélyen szerető hazafi. Az új idők által leszorítottak, eltaszítottak arról a helyről, hol a közügyeket hűen és becsülettel szolgálta sokáig, s az itt kiérdemelt tisztelet nimbuszától gúnykacaj között megfosztják. Mégis e megcsúfolt táblabíró a szabadságharcban mindé név odaadja, minden áldozatot meghoz a hazáért.

Jön a Bach-korszak, s míg sok „nagy hazau“-nak bő aratás kínálkozik, a táblabíróra a legnehezebb idők, s megpróbáltatások várnak. Vagyonilag teljesen tönkreteszik, családi körét szétdúlják, egyik fia a szabadságharcban elesett, ő maga börtönbe kerül.

Éles vonásokkal domborodik ki a táblabíró sorsának tragikumja, kinek hazaszeretetét meg nem értik, el nem ismerik,

kit az új idők szele ide-oda dobál, s minden oldalról az ellenség által csakúgy, mint nemzete részéről csak meghurcoltatásban van része.

A megoldás a regényben kiengesztelő akar lenni. Az új földesúr alapeszméje domborodik ki a magyar föld átalakító erejével s itt is egy ártatlan szerelem motívumával nyer a regény szerencsés befejezést.

De ez már nem tartozik szorosan a táblabíró sorsához, ez az utolsó derült kép, nem tudja az előbbieket sötét, komor hatását enyhíteni.

Jókai Garamvölgyi Ádámban (Az új földesúr) és Gyulai Pál Egy régi udvarház utolsó gazdája című novellájának főhősében, Radnóthy Elekben is a Bach-korszak táblabíráját rajzolja.

Jókai legkiválóbb politikai regénye, Az új földesúr, a nemzet megpróbáltatásának legsötétebb, legsúlyosabb korszakát választja tárgyul, mely egyszersmind a ma már történetivé vált, — ez az egykor oly nagy szerepet vitt táblabíró osztály széleskörű pályájának utolsó szakasza. Egy utolsó erőfeszítés, még egy nemzeti szempontból felbecsülhetetlen hazafiúi szolgálat s a táblabírák történeti hivatásukat betöltve, abban mintegy felemésztenve, csendben, észrevétlenül eltűnnek.

E korszak táblabíráját rajzolja Jókai oly sikerrel, hogy alakítása valóságos történelmi portraik. Teljesen ment Jókai túlzásaitól, annyira igaz és való, hogy a Bach-korszak táblabíró típusaként az ő alakja ment át a köztudatba.

Benne már a rendi alkotmány kiváltságos képviselője helyett csak az egyszerű falusi nemest találjuk, a zajos megyegyűlések opponáló táblabírája helyett az egészen elcsendesedett, minden elől elvonuló és elzárkózó bús hazafit. Pedig még nem adta meg magát. Azt mondhatnánk, fegyvernemet változtatott csak.

Az erőszakkal szemben teljes passzivitásba burkolódzott s ez, bár nem volt nyílt ellenszegülés, a zsarnoki önkény minden törekvését, célját megghiúsította. Mint tudjuk, a passzív ellentállás elvének egységes és következetes keresztülvitele törte meg végül is nagyrészt az erőszakos hatalmat. Ez a szolgálat azonban súlyos, nagy áldozatokkal járt: a háború, a Kossuth-bankók, a gazdasági válság amúgy is súlyos anyagi megrázkódtatását okozták, a passzív rezisztenciával járó rengeteg bírság, vagyon- és birtokelkobzás pedig végpusztulással fenyegette. „Hanem hát ki törődne ily apróságokkal, mikor oly nagy dolgok elvesztek“ — mondta Garamvölgyi.

Ennél sokkal nehezebben esett, midőn minden nap el kellett valamit hagynia egy életen át szinte második természetévé vált szokásaiból, ártatlan kedvteléseiből, melyek nélkül a jelen még sivárabb, még üresebb lett. Egy darabig csak volt mivel tölteni a napot: „az ember néha átrándul ismerőseihez, nagyo-

kat iszik, ha rossz kedve van, akár van kiért inni, akár nincs. Legrosszabb esetben reggeltől estig ütheti a fillót pufra, magához hasonló nagy urakkal, kiknek részint volt, részint lehetett volna nagy gazdaságuk, részint még van is, ami mindegy, csak egyforma szegény az mind; egy-egy lengyel menekült is csak vetődik a házhoz, aki a tarokk-kompaniát kiegészíti; ha pedig senki sincs is, az se baj! Rágyújt az ember a pipára és füstöl, míg beesteledik. Hébe-hóba egy-egy hitelező, vagy valami ravasz atyafi pörbe idézteti az embert, bízván a „favor in judice“ most kedvező alkalmában, s ez aztán egy kis emócióra is ad alkalmat. Az emberrel legalább észrevéteti, mint a köszvényes titillátiók, hogy az életerő még működik benne. Ilyenformán „traditur dies die.“

Pompás, jellemző sorok a Bach-korszakbeli középosztálynak életmódjára, hangulatára.

De a passzív ellenállás elve bizony lemondatta az öreg urat mind e szerény örömökről is. El kellett zárnia ősi tajtékpipáit, minden bajaiban, veszedelmek közt hú kísérait, el kellett határoznia, hogy többé nem iszik bort, nem megy vadászni, nem kártyázik, nem pörlekedik többé. Le kellett mondania arról a kis szórakozásról is, hogy falujából ismerősökhöz kocszon, s egy „huza-vona“ napon azt is megfogadta, hogy kúriáját sem hagyja el többé.

Csak így őrizhette meg passzív rezisztenciáját, csak így maradhatott hű a *laissez faire* elvéhez. Súlyos nehéz próbái a hazafiságnak egy magyar táblabíronál. De ő kiállotta. A sokat ostorozott „táblabírói macacsság és csökönyösség“ Garamvölgyiben erénnyé, elvhűséggé, jellemzilárdsággá válik, a hon-szeretet pedig magyar tulajdonság.

A hitvány rendszer még hitványabb képviselőivel szemben erős, jellegzetes vonásokkal emelkedik ki Garamvölgyiből a büszke ősnemes, a magyar úr. Előkelő ősök, nemes tradíciók gavallér utóda ő, ki épp azért nem tudott megbirkózni az új idők kalmár szellemével.

Ő még a tekintélyek korának embere, a régi nemesi társadalom tekintetes ura. Az új idők „jött-ment“ prókátorának hajlandó az excellenciás címet is megadni, de a tekintettest nem. Midőn Grissák szerénykedve bevallja, hogy ő csak tekintetes úr, a volt megyei alispán kimondhatatlan gúnyal és megvetéssel nézi végig: „csak?“ Már „édes Amice, erre mifelénk tekintetesnek csak azokat szoktuk címezni, akiket megbecsülünk“.

Általában éles, maró szarkazmus jellemezte őt az új rendszerrel szemben. A táblabírák szelíd, anekdottázó humora Garamvölgyiben keserű, bántó gúnyvá válik s gyümölcse a sima, alázatos irónia, melybe nem lehet belekötni, jóakarátú humor alól kicsillanó égető gúny, naiv élcek szúrós nyilai s jámbor együgyűség leple alatt rejlő csípős, éles szatíra.

De ez nem az igazi lénye. Ezen keresztül csak az összegyülemelő keserűség tör utat magának. Inkább valami szelíd melabú, csendes szomorúság ömlik el lényén.

Mert a hazafiúi bújja mellett egy másik nagy bánat is marja a lelkét: ez már az apáét, az emberét. Fogadott fia, öregségében támasza, büszkesége 12 évi várbörtönre ítélve Kufstein-ba záratott s ezzel megfosztatott az apa egyetlen reményétől, minden örömétől. Sivár és örömtelen lett előtte az élet, csak teher a mindenéből kifosztottnak. S épp e bánat és fájdalomán keresztül domborodik ki Garamvölgyi nemes, mély kedély- és érzelemvilága.

Vérző sebeit magába zárva elvonni a csendbe és magányba, legszívesebben ki a méhesbe, hova a külvilág lármája nem hallatszik s így kedvenc auctorai közé temetkezve elmélkedik és gondolkodik ... Az „örök munkások“ példája az utókorra emlékezteti s kitértásra buzdítja; a honfi lelke megerősödik, a klasszikusokból felszított filozófia nyomán pedig béke és megnyugvás költözik a csüggedő ember szívébe. Az egyetemes, nagy és örök értékek előtt élet vesztí az ember kínzó fájdalma s Isten akarataiban megnyugodva helyt ad valami borongós, csendes szomorúságnak, nemes jellemek, mélyen szántó lelkek tulajdonaként.

Garamvölgyi alakja igazán emberi, sajátosan magyar, tipikusan táblabíró. E három elem, melynek együttese adja meg tulajdonképen a táblabíró való fogalmát, Garamvölgyiben szerencsés harmóniában olvad össze.

Lényében megtaláljuk még a táblabíró ideális alakjának minden kiegészítő jellemvonását: talpig becsületes jellemet, a híres magyar vendégszeretet erényét, a bajban lévő embertársait segítő patriarchát, sőt még a táblabíró egyszerű, keresetlen naívságát is. Alakja kerek és egész. Jókai legsikerültebb alkotása.

Radnóthy Elek sorsa Gyulai novellájában már a vigasztalan pusztulás és enyészet képét tárja elénk. Még Garamvölgyi nem száll reménytelenül sírjába, mert bár a régi világ meghalt, de Aladárban már a hasznosabb, realisabb új élet ígérétét látja, míg Radnóthynál elpusztult, elenyészik minden, mi múlt, mi szép, mi magyar volt, visszahozhatatlanul s anélkül, hogy új formában tovább folytatódhatnék. Azért ez elmúlás oly mélységesen szomorú. Ezt a szomorúságot érezte meg és tárta fel Gyulai a táblabíró osztály haldoklásában, elmúlásában oly mélyen és igazán, mint rajta kívül senki.

A novella tulajdonképen típus-rajz, de egyszersmind kor-kép is. Radnóthy egész osztálya képviselője, a régi tekintélyes magyar nemes, az előkelő alispán típusa, de sorsa s mögötte az egész nemzet képévé kiszélesedő háttér, éles tiszta vonásokkal eleveníti meg a Bach-korszakot. Mélységes melankólia és a

megindultság nemes árnyalata szövök át a rajz biztos vonalait és felszívódnak, levegőjévé válnak a képnek.

Radnóthy Elek előkelő erdélyi ősnemes, ki éveken át állt megyéje élén, mint annak első alispánja. Becsülettel vezette a közügyeket, tekintély, tisztelet és szeretet járt nyomában. Politikában a középúton haladt, mert hajlamánál fogva inkább konzervatív volt, de lelke és esze fogékony volt az új eszmék iránt. Becsületes, részrehajlatlan táblabíró s büszke ősnemes, rátartó őseire, de nem kiváltságaira, mert jobbágyságaihoz mindég jó, mindég melegszívű kegyúr volt. Olvasottsága, látóköre nem volt európai színvonalú, de buzgó tisztviselő, lelke mélyéig lelkes hazafi volt, ezenkívül boldog családapa, vendégszerető háziúr.

A szabadságharc vihara azonban lerombolt mindent. Felesége menekülés közben meghalt, az oláh lázadásban részt vettek régi cselédei, pártfogolt jobbágysái is, ezek otthonát feldúlták, kirabolták, jószágait elhajtották, gazdasági eszközeit összetörték. A hazatérő földesúr már csak dűledező falakat, bevert ablakokat, felszaggatott padlókat talált. Bútorait szét-hordták, kőcímerét összetörték.

Mennyire hasonlított e pusztulás, rombolás képe az egész nemzet sorsához!

Radnóthy hozzá kezd, hogy a kuszált viszonyok közt rendet teremtsen. Nagy lelki tusák és keserűség árán meg kellett válnia ősei egy-egy darab földjétől. De hasztalan minden. Terveinek, minden lépésének útját állják a megváltozott viszonyok, melyek között nem ismeri ki magát s melyek hurokként gátolják, bénítják minden mozdulatát.

Egészen a múlt embere, annyira annak földjéből sarjadt s annak levegőjével teli, hogy képtelen magát a megváltozott világban feltalálni. Minden szándéka visszajára fordul: Curialistáit, kik földjeit bitorolják, igazságának és jogának teljes érzetében kidobhatja azokból. Ezért azután mint csendháborító ő kerül börtönbe. Nemesi lakába csendőrök törnek, ő protestál, persze kinevetik. Nemesi kardját elveszik s most már mint olyant is, ki fegyvert rejteget, szuronyok mellett viszik el volt jobbágysái szemelattára. Mindez oly megfoghatatlan, oly hihetetlen előtte.

Még mindent a múlt szemüvegén át néz, mint az alkotmánynak hü védője, a magyar törvények végrehajtója, a tekintélyes és hatalmas alispán. Az új törvényhatóságot nem ismeri el törvényesnek, az új törvényeket érvényeseknek. A miniszterekhez és a királyhoz memorandumot nyújt be, saját sérelmeiben a nemzet sérelmeit érzi, hivatkozik a magyar törvényekre, alkotmányra s kimutatja az új rendszer jogtalan, törvénytelen mivoltát, káros hatását.

Mily tökéletesnek, mily hibanélkülilinek tűnt most fel előtte a régi alkotmány, a nemesség szerepe mily nagynek és dicső-

nek. Az állambölcsesség követét vélte feltalálni a megye-rendszerben. Kegyelettel olvasta az ódon törvényeket s megsiratott minden összeomló intézményt.

Míg dolgozik benne az életösztön, a múlt képeivel, képzelgésekkel áltatja magát. A nagy pusztulásban is görcsösen ragaszkodik régi urassága külső jelvényeihez, a kőcímerhez a kapu fölött, az almásszürkékhez, félfedelű hintójához stb.

De a folytonos harc és felindulás, az átkos rendszer állandó zaklatásai felemésztik megmaradt lelki erejét is. Midőn nevének, családjának egyetlen örököse, ha meghal, végkép összeroppan. Leánya elidegenedve, elnemzetietlenedve elhagyta őt, s nem maradt más mellette mint hű szolgálja, István, feldúlt családjának és az elsülyedt múltnak ez egyetlen maradványa. Most már megy minden feltartóztathatatlanul a pusztulásnak, az enyészetnek. Nem küzd, nem akar, már leszámolt minden-
nel. Csak a múltról beszél Istvánnal, feleleveníti annak emlékeit, csak abban élnek már. Egyszer aztán meghal István, a hű szolgálja is s ő egyedül marad. A jelen még sivárabb, még hidegebb lett, nem volt ki gondját, viselje, kivel beszélgessen. Csak búsul és kesereg folyton, míg egy hideg téli estén aztán elalszik ő is.

A régi udvarház összedől, romjai helyén a hálátlan és kegyetlen utód épít újat.

Íme, a régi világ és a régi jó táblabírák története.

DOLGOZATOMBAN figyelemmel kísértem a táblabíró irodalmi alakjait s azt, hogy“ íróink miképen tudják e nagy- ' múltú és nevezetes történelmi alaknak, a magyarság oly jellegzetes típusának arculatát, lelki és szellemi tükrét visszaadni. Azt találtam, hogy az előbbit sokan, utóbbit csak kevesen, sorsának tragikumát már alig, e tragikum faji horderejét pedig senki.

A táblabíró arculata gyakran és találóan jelenik jjiég, irodalmunkban. “A negyvenes évek irodalmában mint politikai jelenséggé torzítva ugyan, de élesen, a regényekben mint sajátos magyar típusé, már igen sikerülten. Az előbbieknél nagy szerepet játszik a táblabíró falusi egyszerűsége, naivsága, elmaradottsága, csiszolatlan és faragatlan modora, az utóbbinál sajátos magyar megnyilvánulásai, hagyományos szokásai.

Szellemi és lelki világát már,kevesen adják vissza, fő oka ennek, hogy a táblabíró az előbb említett két szempontból érdekelte főkép íróinkat s ennek megfelelően az irodalomban is inkább csak politikai és faji típuskénti szerepe van. Rokonszenves, sajátos magyar psychéje, szelleme kevesebbeket ragadott meg. Jókait nagyobb táblabíró alakításainál, Vas Gerebent, Tapadó, Baltay ábrázolásánál és Gyulai l^ált a Régi udvarház utolsó gazdájánál. Ez utóbbi már feltárja a maga mélységében á táblabíró sorsának szomorúságát, ide tartozik Ábrái Károly is és reflexióival a Régi jó táblabírákban, továbbá Garamvölgyi alakításánál Jókai is.

A táblabíró osztály pusztulásával társadalompolitikai szempontból senki sem foglalkozik íróink közül. Ennek magyarázata, hogy egykorú írók nagyon el voltak foglalva azzal a hatalmas nemzetmentő munkával, mellyel a nemzetet életre hívták, felébresztették s a nagy eredmény mellett eltörpült az áldozatul esett táblabírói osztály pusztulásának mozzanata, melyet ők különben is csak egy nemzeti hivatását betöltött, életerejét felélt társadalmi osztály megszűnésének tekintettek és nem érezték egy faji katasztrófa csírájának. A későbbi kor íróinak pedig már más kérdések foglalták le érdeklődését. A táblabíró sorsával foglalkozni időszerűtlenné vált.

Élete az irodalomban mindössze egy negyedszázadig tartott, de ezalatt minden alakításban, megvilágításban is hálás anyagnak bizonyult. A szabadságharc előtti szatirikus típus uralkodó jelenség volt az irodalomban, annak majd minden ágazatában, azontúl pedig sajátos magyar pszichéjével, szeretetreméltó lényével mindenkor általános rokonszenvet, érdeklődést ébresztett.

FORRÁSMUNKÁIM.

- MARCZALI HENRIK: Magyarország története. Műveltség Könyvtára.
HORVÁTH MIHÁLY: Huszonöt év Magyarország történetéből. I—II.
Genf. 1864.
BEÖTHY ÁKOS: A magyar államiság fejlődése és küzdelmei. I-III.
Athenaeum, 1906.
GRÜNWALD BÉLA: A régi Magyarország. (1711—1825.) 1888.
GRÜNWALD BÉLA: Az új Magyarország. (Gróf Széchenyi István.)
1890.
MOCSÁRY LAJOS: Nemzetiség. 1858.
MOCSÁRY LAJOS: A régi magyar nemes. (Észrevételek Grünwald Béla
„A régi Magyarország“ című munkájára.) 1889.
DOMANOVSKY SÁNDOR: A magyar társadalom fejlődése a XVIII
században. (Egyetemi előadásai nyomán.)
SZÉCHÉNYI ISTVÁN: Hitel.
SZÉCHÉNYI ISTVÁN: Világ.
FRANKENBURG ADOLF: Emlékiratok. (Az őszinte vallomások foly-
tatása.) I—III. 1868.
KAZINCZY LEVELEZÉSEI: I. kötet. 1763—1789. (Kazinczy Ferenc ősz-
szes művei, III. o. I. kötet, 1890.)
KAZINCZY FERENC: Pályám emlékezete.
CSÁSZÁR ELEMÉR: A magyar dráma története. (Egyetemi előadás
nyomán.)
BERCZIK, ÁRPÁD: A negyvenes évek politikai és irányvígjátékairól.
(Budapesti Szemle. 1892. I.)
CSÁSZÁR ELEMÉR: A magyar regény története. Pantheon.
ZSIGMOND FERENC: Jókai írói munkássága a szabadságharcig. (irod.-
tört. Közlemények. 1916. 275—304.)
ZSIGMOND FERENC: A szabadságharc hatása Jókai egyéniségére.'
(Irodalomtörténet. 1918. 31—47.)
MIKSZÁTH KÁLMÁN: Jókai élete és kora. (Jubileumi kiadás.)
ZSIGMOND FERENC: Vas Gereben. (Irodalomtörténet. 1919. 1—22.)